№ 111 ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 28 **1895** ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 28 № 111

ՔՍԱՆԵՐԵՔԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 ռուբ. Առանձին համարները 7 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ. Редакція «Мшакъ». կամ Tiflis. Rédaction «Mschak».

Տելեֆոն № 253.

ՄՇԱԿ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ.

Տելեֆոն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Պետութիւնների բռնած դիրքը. Հեռագիրներ. Հեռագիրներ Կ. Պօլսի ցոյցի մասին. Պաշտօնական զեկուցումներ. Շաքիր-փաշան Ալաշկերտում. —ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Միօրեայ ժողովրդագրութիւն. Անդրկովկասեան քիւրդերի հողերը. Նամակ Գանձակից. Նամակ Նոր-Բուխարայից. Նամակ խմբագրութեան. Նամակ խմբագրութեան. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Նամակ Թիւրքիայից. Նամակ Թիւրքիայից. Նամակ Աւստրիայից. Մի լաւ գործ. Նամակ Պարսկաստանից.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ԲՈՐՍԱ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Նամակ Թիւրքիայից.—Կ. Պօլսի ցոյցը.

ՊԵՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ԲՌՆԱԾ ԴԻՐՔԸ

Եւրոպական մեծ պետութիւնների մէջ տեղի ունեցող վերջին անցքերը առիթ են տալիս քաղաքական բնաւորութիւն կրող շատ խօսակցութիւնների: Լօնդօնի քաղաքագէտ լօրդ-մէրի այցելութիւնը Պարիզին, ռուսաց արտաքին գործերի մինիստր Լօբանօվ-Րօստօվսկու և գեներալ Դրագօմիրօվի մասնաւոր ճանապարհորդութիւնը Ֆրանսիայում, գերմանական կանցլեր իշխան Հօհենլօհէի մասնաւոր գործերով Ռուսաստան գալը՝ նկատվում են իբրև այնպիսի եղելութիւններ, որոնք զուրկ չեն քաղաքական նպատակներից:

Մինչև անգամ այնպիսի յօբելեանների կատարումը, ինչպէս էին գերմանական միութեան և իտալական ներկայ մայրաքաղաք Հռօմի առման տօները, որոնք ոչ մի կախում չունէին ներկայ րօպէից, այլ կապված էին միայն անցեալի հետ, ստացան քաղաքական աշխարհում մի առանձին նշանակութիւն և պետութիւնների միմեանց վերաբերմամբ բռնած դիրքին յայտնի գոյն տուին:

Երեքպետեան դաշնակցութիւնը—Գերմանիան, Աւստրիան և Իտալիան—վերջին քաղաքական անցքերի մէջ աշխատում էր՝ կարելիին չափ՝ ձեռնպահ մնալ: Թէ չինաեապօնական և թէ հ ա յ կ ա կ ա ն գործերի մէջ նա ամենևին գործնական միջամտութիւն չը գործեց: Սակայն նա ազդում էր ընթացիկ գործերի վրա իր համակրութեամբ և հակակրութեամբ, փութացնելով կամ դանդաղացնելով այս կամ այն խնդրի որոշումը:

Աւելի եռանդուն գործունէութիւն ցոյց տուին վերջին տարվայ քաղաքական մեծ գործերում Ռուսաստանը, Անգլիան և Ֆրանսիան, որոնք յանձն առան նոյն իսկ Եւրոպայի անունից միջամտել Թիւրքիայի գործերի մէջ: Այդ միջամտութեան շնորհով աջողվեց միահամուռ ոյժով, առանց պատերազմի դիմելու, ընդունել տալու Թիւրքիային մի ծրագիր, որ պէտք է կանոնաւորէր վարչական կազմակերպութիւնը Փոքր-Ասիայի հայաբնակ գաւառներում:

Պետութիւնների համերաշխ գործունէութիւնը կարող է շատ խնդիրներ վճռել միջազգային համաձայնութեամբ, և անկեղծ կերպով կարելի է ցանկալ, որ պ՚ետութիւնների այդ գիտակցութիւնը իրագործվէր առանց մարդկային զոհեր և արիւն պահանջելու:

ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

(Ռուսաց գործակալութեան)

Կ. Պ օ լ ի ս, 26 սեպտեմբերի: Պետութիւնների դեսպանները վճռեցին դիմել Բ. Դրանը հաւաքական բերանացի յայտագրով տեղեկութիւններ առնելու համար այն միջոցների մասին, որ Թիւրքաց կառավարութիւնը մտադրութիւն ունի ձեռք առնել մահմեդականներին և հայերին հանգստացնելու և քրիստոնեայ օտարահպատակներին պաշտպանելու համար. նոյնպէս պահանջել խիստ քննութիւն վերջին խառնակութիւնների առիթով:

Տ ր ա պ ի զ օ ն, 26 սեպտեմբերի: Հայերի ձեռքով Թիւրքաց երկու բարձր պաշտօնեաների վիրաւորվելու պատճառով, մահմեդականները յարձակում գործեցին քրիստոնեաների թաղի վրա: Կարգը վերականգնված է:

Պ ա ր ի զ, 27 սեպտեմբերի: Մինիստրների խորհրդում Ֆրանսիական արտաքին գործերի մինիստր Անոտօ հաղորդեց, որ այժմ Կ. Պօլսից ստացված են աւելի հանգստացնող բնաւորութիւն ունեցող տեղեկութիւններ:

ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ Կ. ՊՕԼՍԻ ՑՈՅՑԻ ՄԱՍԻՆ

(Պետերբուրգի լրագիրներում տպված)

Կ. Պ օ լ ի ս, սեպտեմբերի 20 ին.

Մի քանի հարիւր հայեր փոքր խմբերով շարժվեցին հայոց թաղից դէպի Բ. Դուռը, բայց Բ. Դրան մօտ ոստիկանութիւնը և ժանդարմները բռնեցին նրանց: Պատգամաւորը հայերի կողմից հաւատացնում էր, որ այդ շարժումը խաղաղ նպատակներ ունի. հայերը կամենում են միայն խնդրագիր տալ մեծ վեզիրին: Ոստիկանութիւնը պատասխանեց, որ իրան կտրական կերպով հրամայված է կանգնեցնել ընթացքը: Երբ հայերը փորձ փորձեցին զօռով առաջ շարժվել, ոստիկանութիւնը զէնքով գործածութիւն ցոյց տուեց, որի ժամանակ հայոց պատգամաւորը փնդակահար եղաւ: Հայերը նոյնպէս զէնքի դիմեցին, սպանեցին ժանդարմների օֆիցերին և վիրաւորեցին ոստիկանների չատերին: Թիւրքաց ազգաբնակութիւնը օգնեց կալանաւորել հայերին: Մի քանիսը սպանված են, մինչև անգամ ձերբակալվածներից, չը նայելով ոստիկանութեան դիմադրութեանը:

Հայկական խառնակութիւնների ժամանակ սպանված և վիրաւորված են 80 հոգի, կալանաւորված են 500: Երեկոյեան նոր անկարգութիւններ տեղի ունեցան: Զօրքերը գիշերով պահպանում են փողոցները:

Պատրիարքարանի եկեղեցում խառնակութիւնների ժամանակ ապաստանվեցին հարիւրաւոր ընտանիքներ: Պատրիարքը գիշերով կանչվեց մեծ վեզիրի մօտ. նրան առաջարկվեց մաքրել եկեղեցին այնտեղ ապաստան գտած հայերից: Հայ ազգաբնակութիւնը չափազանց գրգռված է: Խառնակութիւնների ժամանակ սարճանակ արձակեցին և ներքին գործերի մինիստրի վրա, բայց անաջող: Հայերից շատերը զինաւորված էին սարճանակներով և դանակներով, որոնցով և պաշտպանվում էին, երբ ձերբակալում էին նրանց:

Կ. Պ օ լ ի ս, 21 սեպտեմբերի: Հայերի նոր կալանաւորութիւնների պատճառով Ղալաթիայում արիւնահեղ ընդհարումները կրկնվեցին: Այսօր կալանաւորված են այն բոլոր հայ նամակատարները, որոնք տարածում են արևելեան թղթակցութիւնը: Կռիւները և սպանութիւնները, որպէս Բ. Դրան մօտ, տեղի ունեցան նոյն օրն և Սօֆիայի տաճարի մօտ:

Կ. Պ օ լ ի ս, 21 սեպտեմբերի: Ղասիմ-փաշայի արուարձանում գիշերը տեղի ունեցած կալանաւորութիւնները, որոնցից մի քանիները կրկին արիւնահեղ ընդհարումների տեղիք տուին, ազգաբնակութեանը սարսափահար արին: Ազգաբնակութիւնը թաքնվում է եկեղեցիներում: Յուզումը սաստկանում է, մանաւանդ հայերի մէջ, որոնք մնդում են, թէ Թիւրքերը չափազանց շատ զէնքեր են գնում:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

Կ. ՊՕԼՍԻ ՑՈՅՑԸ

I

Կ. Պ օ լ ի ս, սեպտեմբերի 18-ին

Խաչվերացի երկուշաբթի առաւօտն է: Արևարեգակ օր մըն է ծագած, աշնանային գաղջ օդով մը: Փողոցները հայերու դէմքերու վրա կը նշմարուի հանդարտ ուրախութիւն մը. երբ այս տողերը կը սկսիմ գրել, ժամը առաւօտեան 10 է. չեմ գիտեր ինչ կը դառնայ Գում-Գաբու և Դրան շուրջը: Այդ կողմերը ոստիկանական ընդհանուր հսկողութիւն կայ ամէն փողոցի մէջ: Սպասեմ եմ տեղեկութեանց, որոնք եթէ հասնին մինչև թղթատարի մեկնելուն, կը հաղորդեմ, եթէ ոչ կը մնայ փոխուան թղթատարին:

Ցոյցը որոշուած է բոլորովին խաղաղասիրական ըլլալ: Շաբաթ իրիկուն վեց դեսպաններուն հաղորդուեցաւ հետևեալ «պաշտօնական զեկուցումը»(!!) ֆրանսերէն լեզուով:

«Զ ե ր դ գ ե ր ա զ ա ն ց ո ւ թ ի ւ ն.

«Կ. Պոլսոյ հայերը որոշած են մօտերս ցոյց մը ընել պահանջելու համար, որ բարենորոգումները շուտ իրագործուին իրենց հայրենիքին մէջ: Այս ցոյցը բոլորովին խաղաղասիրական հանգամանք ունենալուն եթէ ոստիկանութիւնը կամ զինուորական զօրութիւնը » ն է միջամտութիւն ընել, անկէ առաջ գալիք ծանր հետևանքներուն պատասխանատուութիւնը կը ձգենք հիմակուց կառավարութեան վրան»:

Այս զեկուցումը շաբաթ իրիկուն վ․սափոր վեց դեսպաններուն յանձնուեցաւ, ինչպէս նաև անգլիական թղթակիցներու, որոնք հեռագրեցին:

Նոյն միջոցին ուրիշ զեկուցում մը քիչ մը աւելի ծանր ու տխուր ոճով մը գրուեցաւ թուրքերէն երկու օրինակ. մէկը ընդհանուր դատախազին (պրօկուրօր) Լէպիպ էֆէնտիի և միւսը եղեռնադատ ատեանին նախագահ Խալիտ պէյին ուղղուած, որովհետև թափուած արիւնին դատը անոնց պիտի ներկայանայ: Եղեռնադատ ատեանը նիստ կ'ընէր, երբ զեկուցումը յանձնուեցաւ նախագահին, որ անմիջապէս զայն կարդալով ցոյց տուաւ իր պաշտօնակիցներուն. քիչ մը ապշութիւն տիրեց: Նախագահը զեկուցումը առնելով կը տանի դատական գործերու նախարար Րիզա փաշային. Լէպիպ էֆէնտի ալ նոյնը կ'ընէր այդ միջոցին: Րիզա փաշա այս գիրը կը հաղորդէ ոստիկանութեան նախարարին, որ մէկ կողմէն սուլթանին պալատը իմաց տալով, միւս կողմէն ալ ուշ ատեն պատրիարքին կը ղրկէ ոստիկանութեան տնօրէն Հիւսնի-պէյը: Հայերուն անհաշտ թշնամի այս զարհուրելի անգութ չարագործը իր գոռոզութեանը մէջ կը խոնարհի գալ խնդրել պատրիարքէն, արգիլել այս ցոյցը. «Խնդրեմ հրաւիրեցէք յեղափոխական պետերը և յանձնարարեցէք » ն է ցոյց չընեն, ամէն ինչ պիտի կարգադրուի, անհոգ ըլլան ամէնքն ալ:» Պատրիարքը կը պատասխանէ թէ ինք » ն է յեղափոխական չի ճանչնար, և թէ ներելի չէ ոստիկանութեան գալ պատրիարքի մը այդ օրինակ առաջարկներ ընել. եթէ ժողովուրդը յուսահատած է, պատասխանատուն կառավարութիւնն է: Հիւսնի պաշին վրա նայելով ետ կը դառնայ:

Կիրակի օր լուրերը չափազանցուած կը տարածուէին ժողովրդին մէջ. շատ թաղեր սկսած էր երկիւղ տիրել. տեսանք ընտանիքներ, որոնք Գում-Գաբուէն, Բերայէն, Ռսկեղջիւրէն մեկնեցան ու կղզիները գացին, ծովը անջրպետ դնելով իրենց և Պոլսոյ միջև, » ն է պատահականութեան համար:

Պատրիարքը սեպտեմբեր 15 ուրբաթ օր վ․սափոր եկած էր քանի մը օր հանգստանալու համար, և պատրիարքարան պիտի իջնէր սեպտեմբեր 19 երեքշաբթի օր. բայց լսելով որ բան մը կը պատրաստուի, պարտականութիւն համարեց գալ իր ժողովուրդին քով կենալ, հոն ուր պարտականութիւնը կը կանչէր զինքը. ուստի շաբաթ առտու Գում-Գաբու գնաց:

Ու հիմա սպասենք լուրերուն:

—

Ժամ 12

Սխամաթիայի ամեն կողմերէն խառնաշփոթ լուրեր կը հասնին: Հայերը խումբեր եղած 200 հոգի, 400 հոգի, 500 հոգի կը դիմեն Դուռը. նոյնը Բերայէն, Ղալաթիայէն: Մեծ իրարանցում:

Ժամ $1^1/_2$

Յուզումը կը շատնայ. Սխամաթիայի կողմը ամբողջ պաշարման վիճակի մէջ է. զինուոր մը ուզած է կայնեցնել յառաջացող հայերը. կարճուկ հայ մը անմիջապէս դանակ մը կը քաշէ. սուրը սուրին կը չակէ. հայ տղայ մը զինուորին դաշոյնի հարուած մը կուտայ. զինուորը «աման» պոռալով կիսայ մեռած. հրացանները կը պարպուին. հայերը իրենք ալ կը սկսին րեվօլվէր պարպել:

Ժամ 2

Վիրաւորեալները կը փոխադրուին. 10,000 զօրք պաշարած կը պաշտպանէ Դուռը. սուլթանին թիկնապահները արագ-արագ կը վազեն, կերթան կուգան. ձերբակալութիւններ. մեծ խառնակութիւն:

Ղալաթիոյ պորսան Թիւրք թուղթերը կիյնան. այս միջոցիս րեվօլվէրի մը պայթիւնը կը լսուի դուրսը, բոլոր պորսայի մարդիկը աճապարելով կը փախչին:

Թղթատարը պիտի մեկնի. նորագոյն մանրամասնութիւնները վաղը: Յայտարարութեանց օրինակները ղրկուեցան վեց տէրութեանց դեսպաններուն:

II

Կ. Պ օ լ ի ս, սեպտեմբերի 20-ին

Սեպտեմբեր 18 երկուշաբթի օրուան դէպքերը լուսանկարի ճշդութեամբ նկարագրել հնարաւոր չէ:

Ստամպօլի ամեն կողմը ծեծ, կռիւ, արիւնահեղութիւն, ահա պատկերը:

Մայր-եկեղեցիին մէջ ցոյցը մեծաչուք հանդիսաւորութեամբ կատարուած է. չորս պոլսեցի հայ աղջիկ առաջնորդած են հայաստանցի կիներու խումբին: «Լցաք ի բարութեանց քոց»-ին, երբ պատրիարքը մեկնելու վրա էր, օր. Մ. խնդրեց սրբազանէն քիչ մը կանգ առնել և լսել ժողովրդի ձայնը. սրբազանը կայնեցաւ, և օրիորդը ամբիոնը բարձրանալով, արտասանեց հետևեալ խօսքերը.

«Զմեռը կը մօտենայ, սրբազան, և Հայաստանի մէջ մեր քոյրերուն, եղբայրներուն ու ամուսիններուն վիճակը, որ այնչափ անտանելի է, անհնելի կը դառնայ հետզհետէ: Ամեն օր լուրեր կը հասնին մեզի թէ առջի վիճակը ոչ միայն չէ թեթևցած, այլ այնչափ ծանրացած է, որ ձմրան հետ մէկտեղ մահը պիտի իջնէ մեր սիրելի երկրին վրա:

«Ա՛լ չենք դիմանար, սրբազան: Տարի մըն է որ Եւրոպա Սասունի արիւնալի ջարդէն յուզուած, մեր դատը ձեռք առաւ. ամբողջ տարի մը, որուն իւրաքանչիւր օրերը մէկմէկ տարի էին մեզի համար, անձկութեամբ սպասեցինք, որ արդարութիւնը և խաղաղութիւնը իջնէ վերջապէս մեր երկրին վրա, և այնքան հառաչանքներէ յետոյ՝ կարենանք վայելել ապահով ու հանգիստ կեանք մը, որուն իրաւունք ունինք: Վստահութիւն ունէինք Եւրոպայի արդարադատութեան վրա, որ ա՛լ այս անգամ պիտի վերջ տար մեր ցաւերուն, մեր արցունքներուն. ու գիտէինք որ ձեր հայրական հոգածութեամբը ամեն ատեն եւրոպա-

Կ. Պօլիս, 21 սեպտեմբերի: Խառնակութիւնների առաջընթաց հանգամանքների մասին հաղորդում են, որ հայկական կօմիտէտը վաղուց պատրաստում էր այդ ցոյցը և նպատակ ունէր օտար միջամտութիւն առաջ բերել և վերանորոգել հայոց հարցը: Ազգեցիկ անձանց և մանաւանդ պատրիարքի յորդորներին դիջանելով, կօմիտէտը արտաքս բաւականանալ խաղաղ ցոյցով, հաղորդեց դրա մասին դեսպաններին սեպտեմբերի 16-ին և խնդրեց Բ. Դռնից չարգելել ցոյցը, հակառակ դէպքում պատասխանատուութիւնը թիւրքերի վրա գցելով: Թիւրքերը ամեն ջանք գործ դրին, որպէս զի չը թոյլ տան և խաղաղ ցոյցը:

Լօնդօն, 22 սեպտեմբերի: Քեամիլ-փաշային մեծ վեզիր նշանակելը գոհունակութիւն պատճառեց Լօնդօնի դիպլօմատիական շրջաններին: Քեամիլը համարվում է եռանդոտ անձն, կատարելապէս համապատասխան վեզիրի կոչման և մի և նոյն ժամանակ ընդունակ նպաստելու դրութեան բարւոքմանը:

ՊԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ԶԵԿՈՒՅՈՒՄՆԵՐ

Կ. Պօլսի ցոյցի մասին

(Կ. Պօլսի լրագիրներում տպած)

—

«Կը ծանուցուի թէ՝ տեսնուելով որ հայոց բռնակիրի և ջրհանկիրի նման անհատներէ կարգ մը անձինք հոս ու հոն հաւաքուած են, ոստիկաններու և ոստիկան-զինուորներու միջամտութեամբն և առ Պատրիարքարան ուղղուած զեկոյցներու և յորդորներու վրայ՝ այդ հաւաքումները ցրուեցան: Շնորհիւ վեհ. Սուլթանին կատարեալ անդորրութիւն և ապահովութիւն կը տիրէ»:

—

(Երեքշաբթի, 19 սեպտեմբեր)

«Երէկ, Հայերէն կարգ մը մարդոց բրած գումարումներուն ինչ կերպով ցրուիլը այս օրուան լրագիրներուն մէջ հրատարակուած էր. այս գումարումներուն մէջ ժանտարմաներու և բոլիսներու դէմ զէնքով դիմադրողները բնականաբար ձերբակալուելով բանտարկուած են և դատերնին տեսնուելով իրենց նկատմամբ օրէնքին տրամադրութեանց գործադրութիւնը և հրատարակութիւնը բնական ըլլալով, Ն. Կ. Վեհափառութեան ամէն խոլամ և ոչ խոլամ հպատակներուն ամէն դասակարգերը և ամէն անհատները պարտին չարժիլ հպատակութեան օրինաւոր պարտականութեանց շրջանակին մէջ, և ով որ օրէնքի հակառակ շարժելու ըլլայ ծանրապէս պատասխանատու պիտի նկատուի. կը հրամայուի և կը ծանուցուի թէ այդպիսիներուն մասին օրինական տրամադրութիւնները պիտի գործադրուին»:

ՇԱՔԻՐ-ՓԱՇԱՆ ԱԼԱՇԿԵՐՏՈՒՄ

—

Սահմանագլխից մեզ գրում են. «Այսօր, սեպտեմբերի 15-ին, Շաքիր-փաշան Ալաշկերտ է մտնում. ահա այն լուրը, որ հասաւ մեզ սահմանի միւս կողմից և այդ է ամբողջ Ալաշկերտի օրվայ հարցը: Խնդութիւն է տիրում թիւրքերի և մանաւանդ քիւրդերի մէջ, գնծում են մահմէտականները, և, հեզնական ժպիտը բերաններին, հրաւիրում են տանջված փլաներին ընդառաջ գնալ...

Հայերը ընդառաջ չեն գնում, չը նայելով որ մինչև անգամ Բայազէտի և Բագրևանդի հայոց առաջնորդները պաշտօնական հրաւէր են ստացել ընդառաջելու:

«Շաքիրը հայերի վիճակը քննելու համար է շրջում», այսպէս է լուր տարածված երկրում. այդ գիտեն և հայերը, բայց իրանց զարհուրելի վիճակի մասին մի խօսք անգամ չեն կամենում նրան ասել, մի բողոք անգամ չեն յայտնում, մի ճիչ չեն արձակում, չը նայելով իրանց սոսկալի ցաւերին. նրանք չեն ճանաչում Շաքիրին իբրև կօմիսար, քննիչ, չեն կամենում բողոքել: Նրանց հաստատապէս յայտնի է, որ բողոքով ներկայացող հայերից գոհութեան և խաղաղութեան ստորագրութիւններ են առնում:

Բայազէտից Շաքիրին ընդառաջ գնացին կառավարիչ Զախամ-փաշան, քարտուղար Սալահ-բէգը, պրօկուրօր (մըդդայիմում) Արիֆ-բէգը, և վարչական ատեանի անդամ Իբրահիմ-աղան:

Շաքիրը գալիս է... և համիդիէ քիւրդերը ոտի վրա են, զէնքերով ու ձիերով կազմ ու պատրաստ. դրանց արիւնուշտ պետերը, սուլթանի անուան նշաններով համազգեստ հագած, իրանց գնդերով գնում են փաշային ընդառաջ. ցնծութեան աղաղակներ, զէնքերի ահաւոր ճռճռումն, անհաւատ փլաներին սպառնալիք,— ահա թէ ինչ է կատարվում Ալաշկերտում Շաքիր-փաշայի գալստեան առիթով»:

Մի ուրիշ թղթակից հետևեալն է հաղորդում.

«Շաքիր-փաշան արդէն հասել է Ղարաքիլիսա. նրան դիմաւորելու համար Բայազէտի մութէսարիֆը պահանջում է քիւրդ թոռաններից ժողովել իրանց ցուցակագրած համիդէյի ալայները: Մութէսարիֆը պահանջել է, որ հայերն էլ դիմաւորեն և հանրագրեր պատրաստեն, թէ իրանք երջանիկ կեանք են վարում, բայց, ի մեծ դժբաղդութիւն նրա, նշանաւոր հայերը զանազան առևտրական գործերով բացակայում են, իսկ Բագրևանդի առաջնորդը հիւանդ լինելով՝ պատրաստութիւն չէ տեսնում դիմաւորելու: Հաւանական է, որ այստեղ ևս հայերը այնպիսի ընդունելութիւն ցոյց տան, ինչպէս Էրզրումի մէջ:

«Ինչպէս պատմում են, Շաքիր-փաշայի թելադրութեամբ, ամեն տեղ աշխատում են երախտագիտութեան հանրագրեր ժողովել հայերից»:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԻՕՐԵԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

—

Միօրեայ ժողովրդագրութեան ժամանակը մօտենում է, մինչդեռ նրա մասին շատ քիչ են խօսում, նրանով շատ քիչ են զբաղվում, նրա աջող իրագործման համար պատրաստութիւններ չեն տեսնվում:

Իսկ պատրաստվել պէտք է և շատ լուրջ կերպով: Միօրեայ ժողովրդագրութեան աջողութիւնը կախված է հասարակութեան, ինտելիգենտ մարդկանց եռանդուն և համերաշխ գործակցութիւնից: Եթէ հասարակութեան անդամները չօգնեն, այլ ամեն բան թողնեն պաշտօնական անձերի վրա, այդ լուրջ և մեծ գործը կը փչանայ, կը վնասվի և չի հասնի ենթադրեալ նպատակին:

Մի օրուայ մէջ ժողովել ամենաճիշդ և բաւական մանրամասն տեղեկութիւններ չէ կարող անել ոչ մի չինովնիկական կազմակերպութիւն: Դրա համար շատ մարդ է պահանջվում և շատ դրամական ծախսեր: Այդտեղ հասարակութեան մասնակցութիւնը, և այն էլ ջերմ մասնակցութիւնը, անհրաժեշտ է:

Պէտք է ժողովրդականացնել այդ գործի նշանակութիւնը թէ լրագրական հրաւէրներով, թէ գրքոյկներ հրատարակելով, թէ դասախօսութիւններով, թէ գիտնական ընկերութիւնների զեկուցումներով, թէ գաւառական ուսուցիչների և ուրիշ ինտելիգենտ անձերի գործակցութեան դիմելով:

Մեր երկրի ինտելիգենտ մարդիկ կարող են այս գործում դրական դեր կատարել. դրա համար հարկաւոր է, որ նրանք լուրջ կերպով ըզբաղվեն այդ կարևոր և անհրաժեշտ գործը աջողեցնելու խնդրով:

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ՔԻՒՐԴԵՐԻ ՀՈՂԵՐԸ

—

Մեր երկրի քիւրդերը, լինելով աստանդական խաշնարածներ, չը ստացան հողաբաժիններ որոշ սահմաններով, ինչպէս նստակեաց գիւղացիները: Քիւրդերի կեանքի առանձնայատկութիւնները դժուարացնում էին՝ նրանց հողատիրութեան համար վերջնական ձևեր մշակելը, ուստի այդ գործը յետաձգվեց մինչև մի աւելի յարմար ժամանակ, և այդպիսով հասաւ մինչև մեր օրերը:

Քիւրդերը վճարում էին միայն գլխահարկ, ինչպէս և միւս գիւղացիները, և առանց որ և է վճարի օգտվում էին ընդարձակ արօտներով ձմեռները տափարակներում, անապատներում, տաք տեղերում, իսկ ամառները լեռներում և լեռնադաշտերում, մինչդեռ նրանց հարևան նստակեաց գիւղացիները առանձին վճար չէին տալիս միայն գիւղական հողի համար, իսկ նրանից դուրս ամեն մի կտոր հողի համար տալիս էին գանձարանին նշանակած որոշ տուրք:

Քիւրդերի ձեռքին գտնվում էին ահագին տարածութիւն հողեր, որոնց մի մասը նոյն իսկ մնում էր առանց չահագործվելու: Յաճախ քիւրդերը վերցնում էին առանձին տուրք հայերից և թուրքերից և թոյլ էին տալիս օգտվելու իրանց արօտներից: Կառավարութիւնը մի եօթ-ութ տարի սրանից առաջ թողնելով ձմերոցները առանց տուրքի, ամառային արօտների համար նշանակեց մի թեթև վճար:

Սակայն ժամանակով ազգաբնակութիւնը աւելացաւ, հողի պահանջը մեծացաւ և նրա գինը բարձրացաւ: Այն ժամանակ կարիք զգացվեց համեմատութեան առնել գիւղացիների հողային ապահովութեան աստիճանները և մշակել ընդհանուր նորմաներ հողաբաժինների համար:

Կառավարութիւնը ահա մօտ տասն տարի է, որ սկսել է մշակել այդ խնդիրը, չափել է ահագին տարածութիւններ, ժողովել է բազմաթիւ նիւթեր և շուտով օրէնսդրական կարգով կը սահմանի Անդրկովկասի գիւղական հողատիրութեան վերաբերեալ սկզբունքները:

Այս աշնան պէտք է չափվեն և հետազօտվեն այն ձմերային արօտատեղերը, որոնք՝ սկսած

կան պետութեանց աչքին առջև կը դնէինք բոլոր այն հարստահարութիւնները և խժդժութիւնները, որոնց ենթակայ է հայ ժողովուրդը: Բայց ահա դեռ բան մը չեղաւ մեր յոյսերը արդարացնող և ահաւոր ճգնաժամը կը մօտենայ:

«Սրբազան հայր. ձեզի կը դիմենք ահա, խնդրելով որ մեր յուսահատութիւնը և բողոքը ներկայացնէք եւրոպական պետութեանց: Անոնց դիմեցէք և ըսէք, որ ալ համբերելու կարողութիւննիս չի մնաց, ալ դիմանալու ոյժ չունինք մեր մէջը: Ժողովուրդին քուէովը ընտրուած էք դուք, և գացէք հոն, ուր կը կոչէ ձեզ ժողովուրդին ձայնը:

«Ըսէք այդ անկարեկիր Եւրոպային, որ եթէ ընդհուպ բան մը չընէ մեզի համար, շատ չանցած՝ ամէթէն պիտի կարմրի իմանալով, որ քրիստոնեայ ժողովուրդ մը բնաջինջ եղած է: Ըսէք դեսպաններուն, մեզի իբր խաղալիկ պէտք չէ թողուն աշխարհիս ամենէն զարհուրելի բռնաւորութեան ձեռքը: Ըսէք այս ամենը, սրբազան, և եթէ ան չարունակէ իր լռութիւնը, գոնէ մենք կը գիտնանք ինչպէս մեռնելու ենք:»

Սրբազանին պատասխանը այն եղաւ թէ՝ ինք իր պարտականութիւնը խղճի մտօք կը կատարէ և ասկէ վերջն ալ պիտի կատարէ. պիտի զարնէ կառավարութեան դուռը, պիտի դիմէ դեսպաններուն, և կը յուսայ թէ մօտ է ժամանակը, ուր ամեն դժբաղդութեանց վերջ պիտի տրուին. բայց հայերը քրիստոնեայ ժողովուրդ են, պէտք է համբերել գիտնան. «Գացէք ձեր տեղերը, սիրելի ժողովուրդս, և թող տուէք որ ձեր հովիւը հանդարտօրէն կատարէ իր պարտականութիւնը»: Պատրիարքը ջերմ համակրանքէ շրջապատուած դուրս ելաւ. ու ան ատեն ժողովուրդին մէջէն ձայն բարձրացաւ, որ առաջ անցնին: Եւ ահա 2—3,000 հոգի, որոնք լեցուած էին մայր-եկեղեցին ու շրջակաները, ամփոփուեցան ու հոն յայտարարուեցաւ, թէ պէտք է ուղղակի դիմել Դուռը և նախարարներուն յանձնել բողոքագիր—յայտարարութիւնը:

Դրան չուրջը եղածները արդէն մասամբ գրած եմ: Հայերը գունդ-գունդ եղած զանազան կողմերէ կը դիմէին Դուռը. ճամբան ոստիկանները և զինուորները իրենց ճամբաները կտրեցին. երկու կողմէն կռիւ եղաւ, և կոտորածը սկսաւ. բնականաբար ժողովուրդը իր ցոյցը ընելէն և իր զոհը տալէն յետոյ պիտի քաշէր. նոյն պահուն էր, որ Գում-Գաբուէն մեկնող խումբն ալ վերի կողմէն կը յառաջանար, և Դուռը շրջապատուած կը գտնէր. տեսնելով որ անցնելու ճար չի կայ, ռեվօլվէրները կուղղեն Դրան դէմ:

Այս միջոցին նոր թիւրքեր երևան ելան. ոստիկանութիւնը հաւաքեց սօֆթաները, որ այդ տեղուանքը կը գտնուէին և խրատեց անոնց գրգռում առաջ բերել. մասն Նուրի Օսմանի Գափի, ուր դիզուած փաստակփայտ կար, մէկ-մէկ հատ տուին թիւրքերուն ձեռքը և յանձնարարեցին զարնել հանդիպած հայուն գլխին: Ու մինչ խեղճ բեռնակիրներ, պարզ մարդեր իրենց ճամբան կերթային, յանկարծ իրենց գլխուն կուտէին իրենց ետևէն փայտի հարուած մը ու կիյնային գետին: Ոստիկանութիւնը նմանապէս սօֆթայի զգեստներ հագցնելով թէ մրգավաճառներու, թէ ոստիկաններու, կը նետէր հայոց դէմ. ինչու որպէս զի չըսուի թէ զօրքը կամ ոստիկանութիւնը միջամտեցին: Հոս ալ քիւրդերու դերը սօֆթաներուն կատարել կուտայ ոստիկանութիւնը: Պօլիս կամուրջին գլխէն մինչև Դուռը, մինչև Գում-Գաբու և Կէտիկ-փաշա ամեն փողոց պաշարուած էր զինուորներով. ով որ անցնէր, կը նայէին վրան գլուխը և թէ զէնք կար, կամ թէ կասկածելի դէմք ունէր, կը քաշկռտէին ծեծելով, նետելով պահականոցները:

Հայ ժողովուրդ ալ սպաննած էր այս կռուին մէջ 10 ոստիկան, մէկ հազարապետ, մէկ հարիւրապետ, մէկ տասնապետ, և քանի մը զինուոր: Ոստիկանները անմիջապէս սփռուելով խիտ ժողովրդին մէջ, կը ծանուցանէին այս մահերը և աւելի մեծ գրգռում առաջ կը բերէին:

Դատական գործերու պաշտօնատունը կը փակուէր, ինչպէս նաև միւս պաշտօնատուներն ալ կը պարպուէին. էֆէնդիները Դռնէն և ուրիշ պաշտօնատուներէ դողահար կը փախչէին, կառքերնին նստած կը վազէին կամուրջ, ուրկէ շոգենաւեր մտնելով կապաստանէին Վօսփոր: Նախարարները խրախճանքի մէջ էին. Սադրազամը մեծ վախով, պաշարուած ոստիկաններէ ու զինուորներէ, կը յառաջանայ. պահ մը ետ կը դառնայ, և ուրիշ ճամբով կերթայ տեղը: Նոյն միջոցին Անգլիոյ դեսպանատան երկրորդ թարգմանը կը հասնի. բայց Սաիդ-փաշա արտակարգ զբաղումը պատճառ բռնելով, չընդունիր զայն:

Անդին պատրիարքը գրգռուած, յուզուած, արիւնի լուրերէն տակն ու վրա եղած՝ կը մարի կիյնայ: Սադրազամէն թիկնապահ մը կը հասնի և կը հրաւիրէ պատրիարքը, բայց անիկայ հիւանդ վիճակի մէջ է, չի կրնար տեղէն շարժիլ, և երթայ ինչ ըսէ: Թիկնապահը կերթայ. քիչ վերջը ուրիշ մը կուգայ, բերելով պաշտօնագիր մը, որուն մէջ ստորագրած են Սադրազամը, շէյխ-իւլ-իսլամը, արտաքին և ներքին գործերու նախարարները: Այդ պաշտօնագրով կը հրաւիրուի պատրիարքը յորդորել ժողովուրդը ցրուիլ, հանդարտ կենալ, խաղաղութեամբ ապրել: Պատրիարքին քարտուղարը ընդունելով թիկնապահը, կըսէ թէ արդէն Սրբազանը միշտ խաղաղութիւն և հանդարտութիւն կը քարոզէ. բայց հիմա ոչ ոք ընդունելու վիճակին մէջ է:

Ան կերթայ և ետևէն կը հասնի Սուլթանին մէկ թիկնապահը, որ հրամաններ կը բերէ. միշտ հանդարտութեան, խաղաղութեան, ցրուումի հրամաններ:

Այս թիկնապահին մեկնելէ վերջը, Հիւսնի-պէյ, տնօրէն ոստիկանութեան, կուգայ Գումգաբուի պահականոցը և Պատրիարքին քարտուղարը կը հրաւիրէ. բանակցութիւններ կը շարունակուին միշտ նոյն ոճով, նոյն պատասխանով: Կառավարութիւնը կուզէ որ մայր-եկեղեցին հաւաքուած բազմութիւնը ցրուի և Պատրիարքը ապահովութիւն տայ անոնց. բնականաբար Պատրիարքը այդ երաշխաւորութիւնը չի կրնար տալ և առանց պատասխանատուութիւն մը իսկ վրան չի կրնար առնել:

Սխտամպօլ, որ արդէն հայոց տօնի պատճառաւ կէս մը գոց էր, արդէն ահնթարթի մէջ բոլորովին կամայանայ, ամեն մարդ խանութները փակելով կը փախչին:

Ու գիշերը կը հասնի, հանդարտ, խաղաղ գիշեր մը, և լուսինը կը ծագէ արիւններկ փողոցներուն վրա, ընդհանուր խորին տխրութեան վրա:

Երբ կը լուսնայ երեքշաբթի առտուն, սարսուռ մը կընթանայ ամենուն ոսկորներուն մէջ: Գիշերը ամբողջ Պօլիս պզտիկ Սասուն մը դարձած է: Ոստիկանները առաջնորդելով խառնիճաղանճին՝ կը տանեն զանոնք խաները, ուր որ գիտեն թէ քիչ հայ կայ, և դռները կոտրել տալով անդէն խեղճերը քուներնուն մէջ կը մորթեն: Ահա ինչ որ ականատես յոյն մը պատմեց մեզի սարսափահար: Այագձավաճառներու շուկան փոքրիկ խաներ կան, ուր հայ, յոյն պանդուխտները միասին կը պառկին. գիշերանց աղմուկ մը կը լսուի վարը. կը կարծուի թէ գողեր եկած են. մէկ երկու հոգի վար կիջնեն. այդ միջոցին ոստիկանները կը վազեն վեր, խուժանը հետերնին առած և կը դիմեն այն սենեակները, ուր մարդ պառկած է և բիրերով կը ծեծեն, կը նետեն, ու յետոյ, երբ ալ ուղեղնին պայթած արիւն կը հոսէ, կառնեն կը տանեն ծովը, որ մօտ է, կը նետեն դիակները. տասը հոգի սպաննած են. յոյները իրենց անցագիրները ցոյց տալով, որոնց մէջ յոյն ըլլալնին հաստատուած է, կաղատին:

Անիի և Մաստարայի մոտերքից՝ ձգված են Ախուրեան գետի հոսանքով, դրանից կից Սարդարաբադի դաշտը, Էջմիածնի, Երևանի և Շարուրի արքունական ձմեռվայ արոտները:

Պէտք է նկատել, որ քիւրդերի մի մասը այժմ հակումներ է ցոյց տալիս պարապել երկրագործութեամբ և ունի վարուցանքներ: Գլիջեանթաղ, գեալտօ, Հաքօ, Զօրբա և շատ ուրիշ ձմերոցներում արդէն տասն տասնհինգ տարի է, որ քիւրդերը արտեր են վարում և մեծ քանակութեամբ ցորեն և գարման ամբարում:

Այդ երկրագործութիւնը սկզբում նրանք կատարում էին ըստ մեծի մասին հայերի ձեռքով: Քիւրդերը պայմանախօսում էին սակաւահող հայերի հետ, յանձնելով նրանց մշակել, ցանել, հնձել, կասել և յետոյ վերցնել արդիւնքի մի յայտնի մասը: Իսկ այժմ քիւրդերի մէջ ևս սկսում են երևալ մարդիկ, որոնք փորձ են անում իրանց ոյժով առաջ տանել երկրագործութիւնը:

Նստակեաց կեանքին ընտելանալը մեծ առաջադիմութիւն է քիւրդական կեանքում և ցանկալի է, որ օր առաջ նա կարողանար գնահատել խաղաղ կուլտուրական կեանքի արժանաւորութիւնները:

Այժմ, երբ այդ դեռ թափառական տարրի միայն մի փոքրամասնութիւնն է հողագործութեան փորձեր անում, դժուար է նրանց գիւղական հողատիրութիւնը վերածել ընդհանուր նորմայի. բայց, յամենայն դէպս, այդ հանգամանքը պէտք է նշանակութիւն ունենայ ծրագիրներ որոշելու միջոցին:

Երկարամեայ խաղաղ կեանքը արդէն փոքր ի շատէ ազդել է քիւրդի վրա և վերջինիս համար աննկատելի կերպով պահանջ է դարձրել հողագործութիւնը: Ի հարկէ, քիւրդի վայրենի բնազդումները և հակումները շուտով չեն անհետանայ, բայց արդէն մի քայլ առաջադիմութիւն է, երբ նրանց թուլացնելու համար ձեռք են առնված հաստատ կուլտուրական միջոցներ:

ՆԱՄԱԿ ԳԱՆՁԱԿԻՑ

—

Սեպտեմբերի 18-ին

Մեր քաղաքը երկար տարիների ընթացքում փափագում էր ունենալ *քաղաքային ինքնավարութիւն*: Վերջապէս այդ փափագը կատարվեց: Առաջիկայ 1896 թւից պիտի հիմնվի Գանձակում քաղաքային վարչութիւն, պիտի ընտրվեն *ձայնաւորներ*, քաղաքագլուխ, վարչութեան անդամներ և այլ գործավարներ:

Ի՞նչ է մնում այսուհետև անելու գանձակեցիներին.—մնում է լուրջ կերպով վերաբերվել դէպի այդ նոր հիմնարկութիւնը, աշխատել առաջին անգամից այնպիսի ամուր հիմունքների վրա հաստատել, որ ապագայում ոչ մի ոյժ չը կարողանայ նրա գեղեցիկ սկզբունքները շօշափել և շարժել:

Ինչով կարող է Գանձակի հասարակութիւնը հասնել այդ ցանկալի նպատակին, եթէ ոչ իր լուրջ ձայնաւորների, քաղաքագլխի, անդամների և միւս գործավարների գիտակցական ընտրութեամբ: Արդեօք Գանձակը մտածում է այս հանգամանքի վրա, թէ ո՛չ. մտածում է, որ գործի աջող կամ անաջող ընթացքը մեծ կախում կունենայ ընտրված մարդկանց թէ բարոյական և թէ մտաւոր յատկութիւններից:

Մենք խորհուրդ ենք տալիս գանձակեցիներին լոկ փողոցային զրոյցներով չը զբաղվել՝ այլ պատրաստվել խելացի ընտրութիւններ անելու և վարչութեան ղեկը այնպիսի անձանց ձեռքը տալու, որ նոր քաղաքային վարչութիւնը ամուր և արդար հիմունքների վրա հաստատվի: Գործի լաւ և աջող սկիզբը նրա ապագայի պսակն է:

Ա—ր

ՆԱՄԱԿ ՆՈՐ-ԲՈՒԽԱՐԱՅԻՑ

—

Սեպտեմբերի 2-ին

Նոր-Բուխարա քաղաքը գտնվում է Բուխար մայրաքաղաքի հարաւ արևմտեան կողմը 11 վերստ հեռաւորութեամբ, Անդրկասպեան երկաթուղու գծի վրա:

Հին քաղաքը շատ ընդարձակ է և բազմամարդ. տները շինված են հում ցեխից, կամ աղիւսաշէն են: Շինութիւնները միմեանց վրա անկանոն դիզված, առանց ուղղութեան: Փողոցներով հազիւ երկու մարդ միմեանց հրելով կարող են անցնել: Ամեն քայլափոխում կը պատահէք աղօթատան, որտեղ ուսանում են 10—20 երեխաներ, ծունկ չոքած, ճիպոտի հարուածների տակ:

Հարիւրաւոր խանութներ կան քաղաքի մէջ, որոնք շատ նման են Անդրկովկասի գիւղական չարշիների խանութներին. ամեն մէկի հարստութիւնը աւելի չէ, քան մի քանի հարիւր ռուբլի: Ծախում են բացառապէս ռուսաց ապրանք: Շատ հարուստներ կան տեղացի հրէաներից և հնդկաստանցի բուդդայականներից, որոնք մեծ մասամբ վաշխառութեամբ են պարապում: Փողոցներում կը պատահէք խումբ-խումբ հնդկաստանցիներին, որոնք թևերի տակ պահած ունեն փայտի ճիպոտներ, վրան զանազան նշաններ արած և այդ ճիպոտները ծառայում են դրանց համար իբրև պարտամուրհակ, խեղճ և աղքատ մարդկանց կողմից: Եթէ մի մարդ դրանցից մի 20 թենգայ (2 ր. 80 կոպ) պարտք վերցնի, այդ փողի տոկոսը ամեն օր կաճի փայտի վրա մի-մի նշանով:

Ցաւալի է, որ տեղական օրէնքը և սովորութիւնը յարգում են այդպիսի կասկածաւոր վաշխառուների ճիպոտի նշաններով փող շահեցնելը:

Ռուսաստանի մի քանի յայտնի գործարանատէրեր իրանց գործակալներն ունեն այս քաղաքում, որոնք ներմուծում են ամեն տեսակ ապրանք և արտադրում են մեծ քանակութեամբ բամբակ, գարաքեօլ անուանած մորթիներ և այլն:

Կան պարսիկ, թիւրք և հայեր էլ: Պարսիկները պատուաւոր տեղ են բռնում քաղաքում իրանց դիրքով, բայց թիւրքերի և մի կարգ հայերի համար մի և նոյնը չէ կարելի ասել: Մարդ կարծում է, որ այս մարդիկ, ինչպէս կասեն, «Աստուծոյ աչքից ընկած են». ազգ, կրօն, լեզու և մարդավայել կեանք վտնգված է դրանց շրջանում:—Ոգելից խմիչքները սաստիկ արգելված են Բուխարայի էմիրից:

Նոր Բուխարայի շինութիւնները, փողոցները, կարգը և կանօնը օրինակելի են: Առևտուրը գտնվում է մեծ մասամբ հայերի, ռուսների և ռուս-հրէաների ձեռքում, որոնց թիւը 50-ի չափ կը լինի: Այստեղ բնում են 100 ի չափ հայ արհեստաւոր Ղարաբաղի գիւղերից գաղթած:

Մի բան ցաւալի է,—դա այստեղի հայերի անհամերաշխութիւնն է. ապրում է ամեն մարդ իր համար. փոխադարձ օգնութիւն և ինքնաճանաչութիւն չը կայ սրանց մէջ: Աւելացնենք և այն, որ այստեղ ստացվում է երեք օրինակ «Մշակ»:

Գաղթական

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

—

Բագու, սեպտեմբերի 17-ին

Իբրև պատասխան «Մշակի» 105-րդ համարում եղած յարձակումների և արտայայտված կարծիքների, խմբագրութիւնից խնդրում եմ հրատարակել հետևեալը.

Շամախու թեմի եկեղեցական-ծխական դպրոցների տեսչութիւնը ես ստանձնել եմ 1893 թւի դեկտեմբերի 20-ին: Ուրեմն 1893/94 ուսումնական տարի սկսվելուց 4 ամիս յետոյ:—Եւ հէնց այդ ուսումնական տարվայ ընթացքում ես 5 նոր դպրոց եմ բաց արել: Անցեալ 1894/95 ուսումնական տարվայ վերջում բաց եմ արել կրկին 8 նոր դպրոցներ, որոնցից մի քանիսը կենտրոնական են, այսինքն մի քանի միմեանց մօտ գտնվող գիւղերի համար:

Դրանից աւելի գործելու և աւելի շատ դպրոցներ բանալու անհրաժեշտութիւնը,—թող ենք տալիս ասել,—մենք ևս հասկանում ենք և ի սրտէ ցանկանում, թերևս ոչ պակաս քան «Մըշակը»:

Բայց մեր (և, համոզված ենք, ամեն մի թեմական տեսչի) գործունէութիւնն ու եռանդը՝ *այնքան և այնպիսի* խոչընդոտների և խըրթանների են հանդիպում, որոնց մասին շատերը գաղափար անգամ կարող են չունենալ: Հէնց նոր բացված դպրոցների մի մասն ես՝ մինչև այսօր վերջնականապէս կազմակերպված չէ, դժբաղդաբար: Եւ այդ՝ մեզանից անկախ պատճառներով դարձեալ:

Թեմական տեսուչ՝ Եղիշէ քահանայ Գեղամեան

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

—

Թիֆլիս, սեպտեմբերի 27-ին

Տեղական լրագիրները յայտնեցին, որ Թիֆլիսի քահանաներից մէկը՝ Գիւտ քահանայ Աղանեան, եկող տարվայ յունվարի 1-ից պէտք է հրատարակէ վեցամսեայ գրականական մի հանդէս՝ «Լումայ» վերնագրով: *Լումայ* բառը իմ պսեվդօնիմն է, որ արդէն տպված է թէ մի քանի տարի առաջ լոյս տեսած «Կողոպտված Եկեղեցի» և թէ նորերս լոյս տեսած «Գաբօի Ընտանիքը» վէպերի վրա: Իսկ այժմ Գիւտ քահանան ուզում է իր ապագայ հանդիսին տալ նոյն «Լումայ» անունը:

Զարմանում ենք. միթէ նա մի ուրիշ բառ չէր գտնում, որով անուանէր իր հանդէսը, բացի *Լումայ* բառից, որը ես ընտրել եմ իբրև իմ պսեվդօնիմ և այդ պսեվդօնիմով հրատարակել եմ իմ հեղինակութիւնները: Տէր-հօր այդ վարմունքը դէմ է գրականական *էթիկային*:

Լումայ

Եահի-գալէ կը մտնեն փափազ-օղլու խանը և երեք հայ անկողիններուն մէջ սպաննելով՝ դուրս կելլեն:

Փողոցները խաժամուժը հանդիպած հայ բեռնակիրին գլխուն բան մը կը զարնէ. Ղալաթիա—եւրօպական կեդրոն մը—ոստիկանները կը հալածէին հայ բեռնակիր մը. քանի մը թիւրքեր վրան յարձակելով՝ տեղն ու տեղը մարդը սպաննեցին: Երկու երեք սպանութիւն կամուրջին վրայ: Ոստիկանները հայ մը բռնտային կառքը դրած, կը տանէին պահականոց. թիւրքերը յարձակելով կառքին վրա, կտոր-կտոր ըրին և սպաննեցին հայը:

Քաղաքապետութեան պաշտօնատան մէջ թիւրք խուժանը տասը հայ կտոր-կտոր ըրին: Դատական նախարարութեան պաշտօնատան մէջ հայ մը, որ առևտրական դատի համար եկած էր, երբ սանդուղներէն վար կիջնէր, տեղն ու տեղը սպաննեցաւ:

—

Տպաւորութիւնը ահռելի է. երեքշաբթի օր դեսպանները ժողով ըրին Թարապիա, Փրանսական դեսպանատունը, և միջօրէէն ետքը թարգմանները Դուռը ղրկեցին: Ֆրանսիայի դեսպանատան առաջին թարգմանը կըսէր, թէ զգացած տպաւորութիւնը քստմնելի է. Իտալիոյ դեսպանատան գործակատարը ամենածանր տեղեկագիր մը պատրաստելով՝ ղրկեց իր կառավարութեան. անշուշտ միւս դեսպաններն ալ կընեն, բայց չի կրցի տեղեկութիւն ստանալ:

«Տէյլի Նիւզի» թղթակիցը տասը տեղեկագիր ղրկած է Պոլսոյ ամեն անկիւնները և ինչ տեղեկութիւններ որ կը հաւաքէ՝ կը ղրկէ իր թերթին:

Երկուշաբթի մինչև կէս գիշեր սուլթանին պալատը ժողով կար:

Երեքշաբթի մեր կրօնական և քաղաքական ժողովներն ալ գումարուելով՝ մինչև իրիկուն նիստ ըրին: Ոստիկանութենէ անդադար լուր կուգար, թէ մայր-եկեղեցին հաւաքուած ժողովուրդը ցրուէին. բայց պատրիարքը երաշխաւոր չէր ուզեր ըլլալ ժողովրդին առջև: Ղալաթիոյ եկեղեցին, Բերայի եկեղեցին հաւաքուած էր անդէն ժողովուրդը և կը գիշերէր:

Ցեղափոխականները այս վրէժները լուծելու համար ծանր որոշումներ տուեր են. բայց որովհետև շատ կոտորած եղաւ իրենցմէ, հաւանօրէն քիչ մը ատեն պիտի յապաղին որոշումներու գործադրութիւնը:

Հայոց շրջանակներուն մէջ ընդհանուր տպաւորութիւնը այն է թէ սեպտեմբեր 18-ը ամենամեծ քայլ մը առաջ անել պիտի տայ մեր խնդրին լուծումին. հակառակ թափուած արիւնին ժողովուրդը անհուն գոհունակութիւն ունի:

Երէկ Սթամպօլ ոսկերիչներու շուկան ու խաները գոց էին. նմանապէս խոշոր հայ խանութները. վաճառականներն ալ շուտով գոցեցին իրենց վաճառատունները. քանի մը օր գործադուլ պիտի ընեն. Ղալաթիա Թերշեմ-պէյ բաղարէն մինչև Ազապ-քափու խանութները գոցուեցան:

Հայ փաստաբանները ալ ևս դատարան պիտի չերթան, ուստի դատական գործերն ալ կը դադրին:

Կեդրոնական վարժարանը մինչև յառաջիկայ երկուշաբթի փակ պիտի մնայ, որպէս զի տղաքը երթևեկութեան պատճառաւ ո և է վտանգի չենթարկուին:

Երեքշաբթի առտու թուրք թերթերը ողորմելի պաշտօնական յայտարարութիւն մը հրատարակեցին, առանց ամաչելու: Բայց տեսնելով որ գործերը կը ծանրանան և թէ թուրք ժողովրդի գրգռումը ծանր հետևանքներ յառաջ կրնար բերել, անմիջապէս ուրիշ յայտարարութիւն մըն ալ հրատարակեցին յաւելուածով: Գիշերը «Սապահ» այդ յաւելուածը հրատարակեց. այս առտու ալ ֆրանսերէն թերթերը յաւելուած հանեցին: Մերիններէ «Հայրենիք» առտուն յաւելուած տպեց զայն. կարած կը ղրկեմ: Կառավարութիւնը գոհ է թիւրքերուն գրգռումէ, բայց կուզէ պաշտօնապէս դժգոհ երևիլ և հանդարտեցնելու ջանքեր ցոյց տալ:

Տեսնենք այսօր ինչ պիտի ըլլայ:

Ց. Գ. Նամակս վերջացնելու վրայ էի, երբ լուր տարածուեցաւ թէ երէկ, երեքշաբթի գիշեր, Խասըմ-փաշա, ուր բազմաթիւ պանդուխտներ կը գտնուին, թիւրքերը կոտորած ըրեր են. ոմանք 40, ոմանք 50 կըսեն իրենց անկողիններուն մէջ սպաննուող հայ պանդուխտներուն թիւը: Ստուգել կարելի չէ, վասն զի թղթատարը հիմա կը մեկնի, բայց այդ լուրը տարածուած է և սարսափ կազդէ:

Այս րոպէիս կը լսուի թէ ժողովուրդը Բերա դեսպանատուները պիտի դիմէ պաշտպանութիւն խնդրելու.—քանի մը հարիւր հոգի ալ զինեալ անոնց ետևէն պիտի երթան. եթէ ոստիկանութիւնը միջամտէ, պիտի դիմադրեն:

Խասըմ-փաշայի կոտորածը կը ստուգուի. 35—40 հոգի սպաննուած են:

III

Կ. Պոլիս, սեպտեմբերի 20-ին
(Երեկոյեան)

Ահա նորագոյն տեղեկութիւններ:

Գասըմ փաշայի կոտորածը ստուգուեցաւ. 35—40 հայ պանդուխտ ջարդուեր են իրենց անկողնին մէջ: Երեքշաբթի գիշեր գարձեալ Ջխուր-Ջէշմէ կոտորած. հազարաւոր թիւրքեր, առաջնորդուելով ոստիկանութենէ, մտեր են Ջխուր-Ջէշմէ-փաշայի հայերու խանը, յարձակեր են խանի մէջ գտնուող խեղճ ժողովրդի վրա և 40 հոգի ջարդեր են: Ագմաթումբուկ թաղը խուժանը կը մտնէ գիշերը աղքատ տուները և քանի մը ընտանիք ջարդեր են: Ուրիշ տեղ ալ հայ կարծելով ջարդեր են յոյն ընտանիք մը. երեք ալ ուրիշ յոյն կարտուեր են: Ուր որ հայերը զէնք ունէին, կրցան ուժգին դիմադրել. տեղ մը հինգ թիւրք կը յարձակին երեք հայերու վրայ. հինգն ալ կը սպաննուին:

Մայր եկեղեցին հաւաքուեր է հայ ժողովուրդը. գիշեր առեն սուլթանին պալատէն կը կանչուին Նուրեան և Ունճեան Աբէկ. ժամը գիշերուն 2-ին մութով կուգան պատրիարքարան և կը յորդորեն մայր-եկեղեցին հաւաքուած ժողովուրդը ցրուիլ: Ժողովուրդը խօսք մտիկ չըներ:

Այսօր, չորեքշաբթի, Բերայի եկեղեցին ալ լեցուած է բազմութիւնը. ոչ ոք կուզէ դուրս ելլել. սուլթանը սարսափելի բարկացած է. կը զգայ, թէ ինչ ծանր հետևանք կունենայ այս անապահովութեան վախը:

Այսօր Հիւսնի-պէյ, տնօրէն ոստիկանութեան, պատրիարքարան եկաւ, խնդրելու, որ ժողովուրդը մեկնի մայր-եկեղեցիէն, ամեն ապահովութիւն տալով: Պատրիարքը, որ հիւանդ է, պատասխանեց, թէ երէկ իրիկուն ալ այդ ապահովութիւնը կուտայիք և գիշերը ամեն տեղ կոտորած ըրիք: Հիւսնի ամօթահար գնաց: Ունճեան և Նուրեան նորէն սուլթանին պալատը կանչուեցան:

Վոսփոր դեսպաններուն պարտէզները վրաններ դրուեցան և հայերը այս գիշեր հոն պիտի ապաստանին:

Ամբողջ Սթամպօլ, շուկան, վաճառատուները փակուած են այսօր:

Դեսպանատուները իրարանցում կայ. դեսպանատան թարգման մը աչքովը տեսած է, որ եօթը հայ ձերբակալուած տեղն ու տեղը սպաննուեր են ոստիկաններէն: Մեծ զայրոյթ ունին և իրենց տեղեկագիրները հաղորդեցին իրենց կառավարութեանց: Հիմիկուց սակայն խիստ բողոքներ ընելու վրա են:

Տենդոտ կացութեան մէջ ենք:

***

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

«Մշակի» այսօրվայ համարը բաղկացած է մէկ ու կէս թերթից:

—

Պաստերի մահուան առիթով Թիֆլիսի ընկերութիւններից մի քանիսը, ինչպէս են Կովկասեան Գիւղատնտեսական, Բժշկական և կենդանիներին հովանաւորող ընկերութիւնները, ցաւակցական հեռագիրներ ուղարկեցին հանգուցեալի ընտանիքին:

—

Երեքշաբթի, սեպտեմբերի 26-ին, առաւօտեան 10 ժամին զինուորական մինիստր գեներալ-ադիւտանտ Վաննովսկի ճանապարհ ընկաւ դէպի Պետերբուրգ: Մինիստրին եկել էին ճանապարհ գցելու Կովկասի կառավարչապետ գեներալ-ադիւտանտ Շերեմետեվ, Թիֆլիսի նահանգապետ իշխան Շերվաշիձէ և շատ ուրիշ բարձրաստիճան անձինք:

—

Մեզ հաղորդում են, որ Թաւրիզի հայոց հասարակութիւնը մտադիր է խնդրել հայոց կաթողիկոսից, որ Սալմաստ արքեպիսկոպոս Պարգևանի փոխարէն առաջնորդ նշանակվի Եզնիկ եպիսկոպոս Ապահունին, Արաբկիրի նախկին առաջնորդը, որը աքսորված էր Երուսաղէմ և այս տարի Իզմիրլեան պատրիարքի ջանքերով ազատվեց աքսորից: Նա այժմ գտնվում է Կ. Պոլսում:

—

Թիֆլիսից «Нов. Время» լրագրին գրում են հետևեալը. «Սուրէն Մուրթաֆեանի 225 հազար րուբլու պահանջի գործը կարապետ Մութաֆեանից, որը դատաստանական պալատում վճռվեց յօգուտ վերջինի, նորից լոյս աշխարհ է գալիս, բայց արդէն քրէական կարգով: Դատաստանական պալատի լիակատար վճռի մէջ երևացել են այնպիսի յաւելուածներ, որոնք չը կան պահանջողի այն պատճէնի մէջ, որ առել են նրան վճիռը յայտնելուց մի ամիս յետոյ: Այդ պատճառով Սուրէն Մութաֆեան սենատում քրէական գործ է սկսում:»

—

Բագուի բժիշկների ընկերութիւնը սեպտեմբերի 23-ին կայացած իր ընդհանուր ժողովում որոշել է ուղարկել Պարիզ, հետևեալ ցաւակցական հեռագիրը՝ Պաստերի մահուան առիթով. «Բագուի բժիշկների ընկերութիւնը տխրերական կարօտի՝ մեծ Պաստերի մահուան առիթով անսահման վշտացած՝ յայտնում է իր անկեղծ ցաւակցութիւնը ինստիտուտին, հանգուցեալի ընտանիքին և ֆրանսիական բոլոր լրագիրներին:»

—

Թիֆլիսի հայոց Հրատարակչական ընկերութիւնը լոյս է ընծայել Սոնեփանոս Պալասանեանի «Հայոց Պատմութիւնը», երկրորդ տպագրութեամբ: Գրքի մէջ զետեղված է հանգուցեալ հեղինակի պատկերը: Առաջին անգամ այդ գիրքը տպվել 2,400 օրինակ, որոնք սպառվեցին 4 տարվայ ընթացքում: Ներկայ՝ երկրորդ տպագրութիւնը արված է 3,600 օրինակ:

—

ՇՈՒՇՈՒՑ մեզ գրում են. «Երէկ, ամսիս 23-ին, այստեղից հարիւր կօզակ գնաց դէպի Զանգեզուր, Նաբիի խումբը հալածելու համար: Նոյնպէս մեծ քանակութեամբ փամփուշտ ուղարկվեց:»

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻՑ

Տրապիզոնի դէպքը

—

Տրապիզոն, սեպտեմբերի 23-ին

Ցաղթանակ մը եղաւ այստեղի թուրքերուն համար վանի նախորդ կուսակալ օճրագործ Պահրիին մուտքը Տրապիզոն: կառավարութիւնը բան պակաս չը թողուց կարելի եղածին չափ փառաւոր հանդէսով դիմաւորելու այդ համբաւականը, որ Հայաստանի մէջ մեծ յաջողութեամբ գործադրած էր փճացնելու դրութիւնը: Քաղաքային պաշտօնեաներ, զինուորական իշխանութիւն և թուրք երևելիներ ամենքն ալ աճապարած էին իրենց ներկայութեամբը փառաւորել Օճրագործութիւնը: Ու երբ թուրքերը թուլցած են գաղտնութիւնը և սրիկայութիւնը պատիւներով և պաշտոններով նուիրագործելու իրենց առաջին պարտականութեան մէջ:

Աշխարհ ինչ կըսէ թող ըսէ, թուրք իր ճամբէն չի շեղեր: Եւրօպական ստիպումներով պաշտօնանկ եղաւ մարթիրներու այդ հրամանատարը, «Հայոց նկատմամբ հակամարդկային վարմունքներ ունեցած ըլլալու» ամբաստանութեամբ: Կըսէին թէ Պոլիս պիտի երթար զինուորական ատեանի մը առջև հանուելու: Ի՞նչ փոյթ, սակայն, չէ՞ որ Պահրին Սուլթանին հրամանները գործադրած է, պէտք է միշտ փառաւորել. առաքեալը իր վարձքին արժանի է. պէտք չէ զարմանալ ուրեմն, երբ Սուլթանին կառավարութիւնը շատ փութաջան է վարձատրելու և փառաւորելու օճրագործութեան գործակալները:

—

Հրաման եկած էր սակայն Պահրիին շուտով Պոլիս երթալու. սիրտը հանգստացած էր. Վանէն մինչև Տրապիզոն հայերը անտարբեր երևցած էին և կառավարութիւնը ամեն տեղ շատ շռայլ գտնուած էր իր պատիւներուն մէջ: Երեք օր առաջ պատրաստութիւն կը տեսնէր նաւ մտնելու, երբ Պոլիսէն գաղտնի հրաման եկաւ դեռ ժամանակ մը Տրապիզոն մնալու: Պահրի, որ մինչև նաւամատոյցը գացած էր, պարտաւորուեցաւ գլուխը կախած ետ դառնալ ու սպասել:

Սեպտեմբեր 20-ին, չորեքշաբթի օրը, եկած էր այս հրահանգը. չը գիտենք թէ Սուլթանին խորհրդականները ինչու կուզէին, որ դեռ ժամանակ մը Պոլիս չերթի Պահրին: Նոյն օրը, իրիկուան դէմ, Պահրին կը շրջագայէր քաղաքին մէջ, ընկերացած Տրապիզոնի զինուորական հրամանատարին, պարսկական հիւպատոսին և ուրիշ զինուորականի մը հետ: Ուզուն Սօխախ փողոցին վրայ էին, երբ յանկարծ կողմնակի փողոցէ մը կը լսուին բռնկուած հարուածներ. պարպողները երկու հայ երիտասարդներ էին. հետզհետէ տասը հարուած կը քաշեն. յեղափոխական փողակներուն նպատակը Պահրին էր. զինուորական հրամանատարը կը վիրաւորուի թևէն և Պահրին սրունքներէն:

Ոստիկան մը տասներն անգամ չէր տեսնուեր դէպքին վայրը. պզտիկ իրարանցում մը կը սկսի. հայ-կաթօլիկ մը կը վազէ պահակատունը լուր տալ: Ոստիկանները ուշ կը հասնին. պարպողները կը յաջողին փախչել և հակառակ բազմաթիւ ձերբակալութեանց և խուզարկութեանց՝ մինչև այսօր ձեռք անցած չեն: Վիրաւորուածները իրենց տուները կը փոխադրուին. սարսափը կը տարածուի քաղաքին մէջ. զինուորներու գումարտակներ հետզհետէ կը հասնին, տուները կը պաշարեն ու կը սկսեն ձերբակալութիւններ ընել:

—

Առտուն, սեպտեմբեր 21, սարսափը երթալով շատցած էր. հարիւրաւոր հայեր կը ձերբակալուէին ու կարճակուէին. շատեր ալ, աւելի կասկածելիներ, դեռ բանտը կը մնան: Մեսաժերիի շոգենաւը լուր կը բերէ Պոլիս պատահած յեղափոխութեան դէպքերու. թուրք խուժանը վերջին ծայր կը գրգռուի ու կը սկսի համախմբումներ ունենալ, վրէժխնդրութեան միջոցներ խորհելու և պատրաստելու համար: Կառավարութիւնը ժամանակին իմաստուն կարգադրութիւն մը բրած էր, Սասունի մարթիրները աստին անախն ցրուելով. այս եղանակով թէ Եւրօպայի աչքէն հեռու կը մնային և թէ թուրք խուժանը կը վարժեցնէին Սասունիկներ սարքելու: Սասունի ջարդէն վերադարձած զինուորական գայմագամ մը, Դ. Զօրաբանեանն (հրամանատար Չէքի) հոս եկած միրալայ մը և վանէն փոխադրուած հազարապետ մը տարածուեցան խուժանին մէջ, գրգռեցին ու պատրաստեցին հայերը ջարդելու:

Հետևեալ օրը, սեպտեմբեր 22, շարժումը աւելի շատցած էր. թուրքերը խումբ-խումբ եղած ծրագիր կը կազմէին յայտնի համարձակ. մեծ քանակութեամբ զէնք գնեցին Պիթ-Պազարէն, աճապին թէսալ ալ փամփուշտ. կառավարութեան թոյլտուութիւնը անխնեւ էր, հայերուն կը մերժէին զէնքն ու փամփուշտը. երբ ալ ծախու զէնք չը մնաց, թուրքերը պահականոններէն զէնքեր առացան. կառավարութիւնը եղածներուն տեղեակ էր ու պզտիկ փորձ մը իսկ չըրաւ արգելելու:

Գիշերը վրա հասած էր. հայերը և բոլոր քրիստոնեաները տեհասարակ պաշտպանողական դիրք բռնած էին, ամենքն ալ տուներնին քաշուած էին. կը կարծուէր թէ յարձակումը պիտի ըլլայ կիրակի օր, եկեղեցիներուն վրա:

Ժամը $1^1/_2$-ին սկսաւ յարձակումը. 60—70 թուրքեր, բոլորն ալ զինուած, աղաղակներով նախ շուկան տարածուեցան. յարձակողներու խումբը երթալով ստուարացաւ ու սկսաւ դիմել հայոց թաղերը, հրացան և բռօլվէր պարպելով: Շատ ընտանիքներ ճիզուիթներուն չէնքը ապաստանեցան, շատեր ալ Պարսից հիւպատոսարանը մտան: Թուրքերը պաշարեցին տուները, խորտակեցին պատուհանները և դռները. հայերը գէշ աղէկ ինքզինքնին պաշտպանեցին, սպանելով որ զօրքերը գան ու վերջ տան խառնակութեան. յարձակումը մինչև լոյս տևեց. մինչև ժամը 7-ը հրապարակը զօրք մը երևցած չէր. ոստիկան ու ժանդարմա ամենքն ալ գոլորշիացած էին կարծես: Եւրօպացիներն անգամ վախերնուն ճրագները մարեցին. շատերու կեանքը բացարձակ մահէ ազատեցաւ, վիրաւորներ ալ պակաս չեղան. թուրքերը սխալմամբ իրենց մէկ ընկերը սպաննեցին. հայ կին մը առևանգուած է և տուներ թալլուած են:

Այս առաւօտ զօրքերը պաշարած էին քանի մը հայոց տները, Պահրի-փաշայի վրա յարձակողները գտնելու համար: Կառավարութիւնը գիշերուան յարձակողներէն քանի մը թուրք ձերբակալեց ձևի համար: Մեր կուսակալը՝ Գաարիպէյ յայտարարած է թէ 500 զօրքով որչափ որ կրնամ պիտի աշխատիմ անդորրութիւնը թագաւորեցնել: Հեռագրական թելերը խզուած են Սիւրմէնէէն անդին: Կուսակալը հրաւիրեց քրիստոնեայ և իսլամ մեծամեծները և պահանջեց քրիստոնեաներէն, որ յեղափոխականները յանձնեն, իսլամներն ալ յորդորեց, որ թուրք սրիկաները յանձնեն:

Վերջին պահուն իմացայ թէ կուսակալը հրաւիրած է նաև հայոց առաջնորդարանին պաշտօնական ժողովները: Առայժմ արդիւնքը չը գիտեմ. յաջորդով կիմացնեմ:

Վանէ

ՆԱՄԱԿ ԹՈՒՐՔԻԱՅԻՑ

—

Կ. Պօլիս, սեպտեմբերի 16-ին

Օրուան ընդհանուր մտադրաւումն է Պոլսոյ հայոց ցոյցը, որ կը պատրաստուի. ոչ ոք որոշ բան մը գիտէ և սակայն ամէն մարդ կը զգայ թէ ժողովրդական խաւերուն մէջ շարժում մը կայ: Ցոյցին կազմակերպիչները ամէն միջոց ձեռք առած են որ ազգային բողոքը զուտ խաղաղասիրական հանգամանք մը ունենայ, բայց եթէ արիւն թափի, պատասխանատուն հայերը չեն:

Դատական գործերու նախարար Րիզա-փաշա պաշտօնագիր մը գրելով պատրիարքին կըսէ. «Կը լսենք թէ Կ. Պոլսոյ հայերը հինգ տարի առաջ եղածին նման ցոյց մը պիտի ընեն, արդ քանի որ Բ. Դուռը կը զբաղի բարեկարգութիւններ մտցնելու խնդրովը, անտեղի է ու և է շարժում ընել»:

Պատրիարքը երբ կառնէ այս պաշտօնագիրը, պատասխանը անմիջապէս կը գրէ: Ահաւասիկ իմաստը: «Հայոց պատրիարքը, կը գրէ Իզմիրլեան սրբազան, իր ժողովրդին վրա ազդեցութիւն չունի, վասն զի այդ ժողովրդին համար բան մը չէ կրցած ընել կառավարութեան մօտ. պատրիարքարանէն գրուած հազարաւոր թաքրիրները անգործադրելի և անպատասխան կը մնան. ժողովուրդը կը տեսնէ թէ իր պատրիարքը անզօր է կառավարութեան առջև, ուրեմն ինչպէս անոր խօսքը մտիկ ընէ: Ու յետոյ ժողովուրդը ալ յուսահատութեան մղուած է, ինչ ընէ: Ինք պատրիարքը անկարող է ժողովրդին խօսք հասկցնել»:

Այս երկուքը առ այժմ ազդեցութիւն մը ունեցաւ. վերջի օրերս 150 հոգի չափ ձերբակալուած էին. կառավարութիւնը անոնց մեծ մասը արձակեց, յուսալով որ ժողովրդին սիրտը կը շինէ: Ուրիշներ ալ կըսեն թէ նորերուն տեղ ընելու համար է:

—

Կիլիկիայէն ամենադառն լուրեր կը հասնին: Հաճընի լուսաւորչական ու բողոքական հայերուն հոգևոր պետերը Դուռը հեռագրեցին, ի դիմաց 10,000 հայու թէ՝ օսմանեան կառավարութեան նպատակն ըլլալով հայերը այնքան չարչարել, մինչև որ վերջապէս հարկադրուին ընդունել իսլամութիւնը, Բ. Դուռը կրնայ գոհ մնալ իր քաղաքականութենէն, վասն զի իր նպատակին հասնելու մօտ է. ժողովրդին վրա դիմանալու կարողութիւն այլ ևս մնացած չէ: Այս հեռագրին օրինակը շաբաթ մը առաջ Պոլիս հասաւ, ու ասկէ երեք օր առաջ հաղորդուեցաւ անգլիական թերթերու թղթակիցներուն: Տեղեկութեան ճշդութիւնը կատարելապէս ստուգուած է:

—

Ձեզ գրած էի թէ Անգլիոյ դեսպանը սուլթանին հետ վերջին տեսակցութեանը հայկական խնդրին վրայ չէ խօսած, այլ միայն Ճէտտէի գործերը իրենց խօսակցութեանց նիւթ եղած է. երէկ Պոլիս հասած անգլիական թերթերը կը հաստատեն այս լուրը:

Այս Ճէտտէի խնդիրը մեծկակ կարևորութիւն մը կը ստանայ հետզհետէ, ու թերևս անոր լուծումը սերտ առընչութիւն ունենայ մեր Ծրագրին ընդունելութեան հարցին հետ. երկուքն ալ գրեթէ մի և նոյն ժամանակը ծնան մայիսի մէջ: Բայց առ այժմ այդ հարցը իր առանձնութիւն մը ունի. անգլիական նաւատորմին շարժումը իրեն համար պիտի ըլլայ: Պոլիս հասած լուրերուն նայելով Մալթայի անգլիական նաւատորմը, միանալով Միջերկրականի նաւատորմին հետ, պիտի յառաջանան Ճէտտէի կողմերը: Այս լուրերը ահագին յուզում պատճառեցին սուլթանին պալատը, և չուսած մնացեր են: Ճէտտէի կողմերը նաւային ցոյց մը սակալի հարուած կըլլայ թուրքերուն, կրօնական տեսակէտով:

—

Սասուն միշտ տագնապալից վիճակի մէջ է. ամենաստոյգ աղբիւրներէ կը հաղորդուի, որ առնուազն 17,000 ոսկիի (150,000 րուբլի) անհրաժեշտ պէտք կայ: Պատրիարքարանը մէկ կողմէն դրամ կը զրկէ. բայց ձմեռը արագօրէն կը հասնի: Մօտերս պատրիարքը յանձնաժողով մը պիտի կազմէ, որ Սասունի համար յայտնի կերպով դրամ հաւաքէ ու զրկէ:

Մեր թերթերը երէկ հրատարակեցին, թէ Կիլիկիոյ երեք եպիսկոպոսները Սիսէն Ադանա եկեր են: Ինչպէս ձեզ գրած էի, պատրիարքին պահանջին վրա դատական գործերու նախարարութիւնը այս անօրէնութիւնը ըրաւ: Բայց երբ պիտի գումարուի ազգային ժողով, վաւերացնելու համար Կիլիկիոյ կաթողիկոսին ընտրութիւնը: Այսօր փաղը ըսելով՝ Դուռը կը խաղցնէ. կարելի է որ պատրիարքը ալ չի համբերէ ու ինք հրաւիրէ ժողովականները:

***

ՆԱՄԱԿ ԱՒՍՏՐԻԱՅԻՑ

—

Վիէննա, սեպտեմբերի 16/28-ին

Այսօր աչքի առջև ունեմ «Մշակի» վերջին թւերի մէջ երևցած երկու նամակները Կ. Պօլսից, որոնք կը յայտնեն թէ սուլթանը ընդունած է մայիսի 11-ի ռեֆորմների ծրագիրը:

Այս լուրը ինձ բոլորովին նոր է և հաւանականաբար սխալ: Կայ արդէն մի շաբաթ, որ եւրօպական մամուլի մէջ գրեթէ ոչինչ նոր բան գրված չէ հայկական հարցի վրա:

Սուլթանի վերջին զիջումն եղած է նոյն ծրագրի հետևեալ գլխաւոր կէտերի փոփոխութեամբ ընդունիլը:

1) Վերահսկող յանձնաժողովը, որ պիտի բաղկանայ վեց անդամներէ, 3-ը քրիստոնեայ, 3-ը մահմէտական, պիտի հաստատվի և նորա նախագահի հետ, որ հաւանականաբար պիտի լինի Թիւրքաց արտաքին գործերի մինիստրը, ուղղակի պիտի բանակցէն ֆրանսիական, ռուսական և անգլիական դեսպանները:

2) Բացառութեամբ կուսակալների (վալի) և կառավարիչների (միւթեսարիֆ), որք միայն մահմէտական պիտի լինին, պիտի ընդունվին նաև քրիստոնեաներ (հայեր) Հայաստանի վարչութեան մէջ, քրիստոնեայ ազգաբնակութեան թւին համեմատ:

3) Գիւղական ոստիկանութիւն պիտի կազմվի, սակայն իւրաքանչիւր գիւղ միայն հինգ ոստիկան պիտի ունենայ: Նրանց հագուստի ձևը պիտի որոշվի թիւրքերի զինուորական մինիստրութեան կողմէ:

4) Բանտերի վիճակը պիտի բարւօքի արդէն գոյութիւն ունեցող օրէնքների հիման վրա:

Ահա սոքա են ինձ ծանօթ զիջումները և ինչպէս ինձ կերևի, Ռուսիա, Ֆրանսիա և Անգլիա նոր և աւելի ազդու միջոցների դիմել պիտի ստիպվին՝ կոտրելու թիւրքերին յամառութիւնը և նոցա ընդունել տալու համար ծրագիրը ամբողջ և անփոփոխ:

X

ՄԻ ԼԱՒ ԳՈՐԾ

—

«Հայրենիք» օրագիրը լաւ գործ մը կատարեց, որ մեծ պատիւ կը բերէ իրեն և սքանչելի օրինակ մը կը հանդիսանայ, ինչ որ յուսալ կուտայ թէ հետևողներ պիտի ունենայ։ Այդ օրագիրը համեստ ընտանիքէ չորս աղջիկ ղրկեց Ֆրանսա, Զապել Երամեան, Յուլիանէ Սարգսեան, Բրաքիօն Քէօմիւրճեան և Վեհանոյշ Քրիսեան օրիորդները, իրենց ուսումը շարունակելու համար Ֆրանսա, Նանսիի Վարժապետանոցին մէջ, ուր պիտի աշխատին մինչև որ վարժուհիի վկայական ընդունին։ Այդ աղջկանց մէկուն ծախքը պիտի հոգայ «Հայրենիք» օրագիրը, իսկ միւս երեքին ծախքերը պիտի հոգացուին նոյն օրագրին բացած հանգանակութեամբը։ Այդ աղջիկները երէկ մեկնեցան Բաքէ ընկերութեան «Արմէնի» շոգենաւով։

«Այս բարեգործական ձեռնարկութիւնը, որ բոլորովին նոր բան մըն է Պօլսոյ մէջ, մանկավարժական տեսակէտով խիստ կարևոր նպատակ մը ունի, այն է մայրաքաղաքին դպրոցներուն տեղացի ուսուցիչներ պատրաստել։ Շատոնց հաստատուած է որ օտար ուսուցիչները հոս բազմաթիւ դժուարութիւններու կը հանդիպին, որոնց առաջինը սա է, որ դժուարաւ կրնան իրենց աշակերտներուն հասկցողութեանը թափանցել, այստեղի բարքերուն վարժուիլ, մէկ խօսքով նոր ոգի մը իւրացնել։ Յայտնի է որ թէև բոլոր ժողովուրդներու դաստուլթիւնը նոյնն է, բայց մաքի ու բանականութեան բարեշրջումը տարբեր եղանակներով կը կատարուի։ Արդ, այն ուսուցիչները, որոնք իրենց աշակերտներուն ազգէն չեն, անոնց համար օտար կը մնան։ Այս կացութեան վտանգը անկերև է։

«Բայց եթէ, ինչպէս որ ըրաւ «Հայրենիք», տեղացի աշակերտներ ղրկուին օտար երկիր՝ հոն իրենց ուսումը կատարելագործելու համար, և բաւական երկար ատեն ձգուին հոն, որպէս զի այն տեղի նոր բարքերուն վարժուին, անոնք երբ վերադառնան, իրենց ազգակիցները կրթելու կատարելապէս ընդունակ ուսուցիչներ կըլլան, վասն զի առանց իրենց ազգային ոգին կորսնցնելու, օտար ազգի մը ոգին ալ իւրացուցած են։ Ուստի կը կրկնենք թէ «Հայրենիքի գործը հետևողներ ունենալու արժանի է։

«Լէվանդ Հէրալտ»

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻՑ

—

Թաւրիզ, սեպտեմբերի 1-ին

Թաւրիզում տեղի ունեցած ցոյցերը, որ տևեցին երկու-երեք շաբաթ, չը նայելով իրանց սաստկութեանը՝ խիստ աննշան փոփոխութիւններ մացրին կենսական մթերքների սակագների մէջ. նրանց գինը մի քանի կօպէկով էժանացաւ միայն, սակայն այդ չնչին էժանութեանը փոխարինեց մի աւելի վատթար դրութիւն՝ դա կենսական մթերքների հազւագիւտութիւնն է։ Բացատրենք։

Առաջ՝ որ հացի պուդը ծախվում էր 48—50 կօպէկով, ժողովուրդը գէթ կարողանում էր թանգ գնով անմաքուր հացը առանց երկար սպասելու ձեռք բերել, տանել տուն և գնալ իր գործին։ Իսկ այժմ՝ $1/4$ պուդ հաց առնելու համար՝ նա ստիպված է շատ անգամ 2—3—4 ժամ սպասելով, իր գործից յետ մնալ, որով և յաճախ զրկվում է օրական աշխատանքից։ Ածուխ չէ գտնվում, եղածն էլ վատ։ Միւս մթերքներն էլ նմանապէս։

Տեղի ունեցած ցոյցերը, ինչպէս արդէն հաղորդված է, կազմակերպվել են բացառապէս պարսիկ կանանց նախաձեռնութեամբ։ Այդ երևոյթը, ի հարկէ, մեծ զարմանք կը պատճառէ նրանց բոլորին, որոնք քաջ տեղեակ են այն հարեմական, կաշկանդող և ստրկական վիճակին, որի մէջ գտնվում է իգական սեռը Պարսկաստանում. սակայն այդ երևոյթն ունի իր հիմնական պատճառները, որոնց մասին աւելորդ չենք համարում մի քանի խօսք ասել։

Յայտնի է, որ մահմէտական երկիրներում, ուր տիրում է՝ իսլամական կոյր ֆանատիկոսութեան հետ նաև անթափանցելի մտաւոր խաւար, կինը համարվում է մի այնպիսի արարած, որ ստեղծվել է գրաստային համբերութեամբ կատարելու տնային կամ դաշտային գործերը և բաւականութիւն տալու տղամարդուն։ Այդ երկու ֆունկցիաները ի կատար ածելու համար է ստեղծվել կինը՝ մահմէտականի աշխարհահայեացքով, որը խոր արմատներ է գցել նաև այն բոլոր քրիստոնեայ ազգերի հոգու մէջ, որոնք շարունակ յարաբերութեան մէջ են մահմէտականների հետ, կամ նրանց քաղաքական իշխանութեան են ենթարկված։ Ճշմարիտ է հիմնովին, որ ընտանիքում կինը իր տղամարդու ձեռքում մի իր է, որի հետ ըստ կամաց վարվելու իշխանութիւնը ոչ մի սահման չէ ճանաչում,—նոյն իսկ նրա կեանքի տէրն է նա։ Բայց հարցը բոլորովին փոխվում է, երբ գործը գալիս է կնոջ արտաքին, հասարակական դիրքին։ Մահմէտական կինը դրսումը համարվում է մի այնպիսի անմատչելի էակ, որի ամենաաննշան իրաւունքին դիպչելը մահացու յանցանք է, որ խիստ պատժի է ենթարկվում, յաճախ նոյն իսկ իրաւազուրկ կնոջ ձեռքով։ Այդ հայեացքը իր պատճառներն ու ծագումն ունի այն կրօնական խորարմատ համոզմունքի մէջ, որ ոչ մի ուղղափառ (կամ այլ կրօնի պատկանող անձնաւորութիւն իրաւունք չունի մի այլ տղամարդու կնոջը ծուռ աչքով նոյն իսկ նայել. այդպիսի դէպքերում՝ յանցաւորը մահով պատժվում է կնոջ մարդու կամ մի ազգականի ձեռքով, առանց պատասխանատուութեան ենթարկվելու։ Այդպէս է հրամայում իսլամի շերիաթը. դա «բնական ընտրութեան» թէօրիայի մի աննշան փշրանքն է, որ պատահմամբ ընկել է Մուհամմէդի կրօնական կաշկանդող պրօտեկցիայի տակ։ Խկապէս հարեմականութիւնը առաջ է եկել կենդանաբանական այն բնազդից, որով արուն բնականօրէն դրդվում է մահու պայքարով պաշտպանել իր էգին...

Այդ ցոյցերի՝ պարսիկ կանանց ձեռներէցութեամբ կազմակերպութիւն ստանալու երկրորդ—քաղաքական պատճառը Պարսկաստանի ոստիկանական սիստէմն է։ Պարսկաստանում ոչ մի ոստիկան-ֆէրրաշ ռոճիկ չէ ստանում կառավարութիւնից, այլ ապրում է յանցաւոր համարվածներից գէլած տուգանքներով և կաշառքներով։ Շատ ու շատ տեղերում՝ ոստիկանութիւնը կապալով է վերցնվում, որի համար ֆէրրաշբաշին իր իշխանապետին վճարում է օրական մի որոշ գումար։ Այս այսպէս լինելուց յետոյ՝ հասկանալի է, թէ որպիսի կատաղութեամբ ֆէրրաշը՝ սովալլուկ գայլի նման՝ կը յարձակվի իր ճանկած զոհի վրա և նրան կը յօշօտէ։ Բայց ոստիկանը չէ կարող իր անգութ ձեռքը մօտեցնել իգական սեռին, նրան չէ կարող բանտարկել, տանջել և նրանից մի կօպէկ տուգանք վերցնել։ Հէնց այդ պատճառով էլ իսլամուհին անձամբ ասպարէզ է գալիս և իր այդ երկու հասարակական արտօնութիւններով բողոքում, կռւում է կառավարական պաշտօնեաների կամայականութեան, զրկողութիւնների և թուլութեան դէմ և մի որոշ չափով ձեռք է բերում իր ցանկացածը։ Ընդհակառակն, եթէ տղամարդը այդպիսի յանդուգն քայլեր անելու փորձ փորձէ, նա անպայման կենթարկվի մեծամեծ տուգանքների, բանտարկութեան, տանջանքների և մահվան։

X

„ՄՇԱԿԻ“ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

—

ՊԱՐԻԶ, 26 սեպտեմբերի։ Հանրապետութեան նախագահը ընդունեց գեներալ Բօգօլիւբօվին և գնդապետ Վելիչկօին։

Մինիստր-նախագահը սեպտեմբերի 25-ին նախաճաշի հրաւիրեց իշխան Լօբանօվ-Րօստօվսկուն, ուր ներկայ էին նոյնպէս մի քանի մինիստրներ և ռուսաց դեսպանութեան անդամներ։

ՀՌՈՄ, 26 սեպտեմբերի։ Պօրտուգալիայի թագաւորը այս օրերս կը գայ այստեղ Պարիզից և կայցելի իտալական թագաւորական զոյգին։

ԲՐԻՒՍԵԼ, 26 սեպտեմբերի։ Գալի և Օստէնի մէջ շոգեկառքի և գնացքի ընհարում տեղի ունեցաւ։ Գնացքը լի էր ճանապարհորդներով։ Սպանված են 18, վիրաւորված են 100 ճանարհորդներ, որոնցից 30 ծանր։ Գնացքում գտնվում էր բէլգիական մինիստր Բէրնաէրտ իր ընտանիքով։ Բէրնաէրտի հարսը սպանված է. տիկին Բէրնաէրտ թեթև կերպով է վիրաւորված. ինքն Բէրնաէրտ անվնաս մնաց։

ԼՕՆԴՕՆ, 26 սեպտեմբերի։ Ցանզիբարից հաղորդում են, սեպտեմբերի 18-ից. «Գրգռված ամբոխը ներս խուժեց անգլիական գերեզմանոցը, ջարդեց դագաղները և պղծեց դիակները։ Ֆրանսիական զօրքերը շատ են նեղը գցում Ամբօխիմանգիի մօտ ղետեղված մադագասկարեան զօրքին։ Ներկայումս մայրաքաղաքից արդէն երևում են ֆրանսիական և մադագասկարեան զօրքերը. պարզ լսվում են թնդանօթների թնդիւնները։ Ֆրանսիացիների հետ բանակցելու համար արդէն ճանապարհ ընկաւ դիպլօմատիական միսիան։»

—

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ԲՕՐՍԱ

Սեպտեմբերի 22-ին

Լօնդօնի վրա 10 ֆունտ արժէ . .	92 ր.	80 կ.	
Բեռլինի վրա 100 մարկ — . .	45 »	$27\frac{1}{2}$ »	
Փարիզի վրա 100 ֆրանկ — . .	36 »	$67\frac{1}{2}$ »	
Ոսկի — — արժէ . .	7 »	40	
Մաքսային կուպօններ — .	148 »	— »	
Արծաթ — — — . .	— »	— »	
Բօրսային դիսկօնտ — . .	$5\frac{1}{2}$	—7%	
4% պետական բէնտա	$98\frac{1}{8}$ »	— »	
5% ոսկեայ բէնտա 1884 թ. . . .	161 »	— »	
Ներքին 5% առաջին փոխառութ.	275 »	50 »	
Գր — — երկրորդ —	235 »	50 »	
5% ու. թղթ. — — .	213 »	50 »	
4% պետական երկաթուղ. բէնտա.	101 »	25	
5% ներքին փոխառութեան . . .	98 »	—	
$4\frac{1}{2}$% գրաւ. թղթ. ազն. կալ. բանկի	$99\frac{7}{8}$ »	— »	
Ազն. կալ. Պետ. բանկի խաղարկութ.			
$4\frac{1}{2}$% վկայակ. գիւղ. հող. բանկի.	$100\frac{7}{8}$	—	
Փոխ. կրեդիտ. ընկեր. մետալ.	150 »	— »	
Պետերբուրգի քաղաքային կրեդիտ. ընկերութեան օբլիգացիաները.	$101\frac{5}{8}$ »	— »	
Մօսկվայի քաղաք. օբլիգացիաներ.	101 »	50	
Օդէսայի — —	100 »	—	
Թիֆլիսի — —	98 »	75	
Գրաւ. թղթ. Թիֆլ. կալ. բանկի 6%	101 »	50 »	
— — — 5% . .	$99\frac{1}{2}$	— »	
— — Քութայիսի 6% . .	101 »	— »	
— — — 5% . .	$99\frac{1}{2}$ »	— »	

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչ՝ ԱՆԴՐԷԱՍ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՎՐԱՑ ԱԶՆՈՒԱԿԱՆՆԵՐԻ ԹԱՏՐՕՆՈՒՄ
Հինգշաբթի, սեպտեմբերի 28-ին, հայ դերասանական ընկերութիւնը կը ներկայացնէ

I

ԺԱՆ-ԲՕԴՐԻ

կօմէդիա-դրամա 4 գործ. հեղ. Վակրի, թարգ. Ֆելիկս։

II

ՎԱՐՁՈՒ ԿԻՆ

Վօդէվիլ 1 գործող. հեղ. Ալէքսանդրօվի, թարգ. Վրոյր։

Մասնակցում են. տ.տ. Մելիքեան, փառանձէմ, օր. Ախաչեան, պ.պ. Աբէլեան, Տէր-Դաւթեան, Վրոյր, Աւետեան, Ստեփանեան, Արարատեան, Հասան-Ջալալեան և Մանուէլեան, վարթան և ուրիշները։

Սկիզբը 8 ժամին է։

(111 №) 1—1

ՌՕՍՏՕՎԻ ՄԷՋ

բացվել է ԼՐԱԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ և ԳՐԱՏՈՒՆ։ Ընդունվում են գրքեր, օրացոյցեր և պատկերներ՝ ծախելու համար։ Հասցէն՝ РОСТОВЪ (на Дону) ГАЗЕТНОЕ АГЕНТСТВО.

(№ 100) (շ.) 4—15

ԲԺՇԿԱՊԵՏ ԱՒԵՏԻՔ ԲԱԲԱՅԱՆԻԵ
բացակայութեան պատճառով
նրա

ՋՐԱ-ԷԼԷԿՏՐԱԿԱՆ ԲՈՒԺԱՐԱՆՈՒՄ

(Սօլօլակ, Սերգիեվսկի փողոց, № 14)

Ամառվայ ընթացքում հիւանդներին կընդունի

ԲԺՇԿԱՊԵՏ

ՍԱՄՈՒԷԼ ՇԱՀՊԱՐՈՆԵԱՆՑ

կանանց և ջղային հիւանդութիւնների

Ամեն օր, 1—2 ժ. ցերեկվայ և 7 ժամ երեկոյեան

Բուժարանում, բացի ելեքտրական վաննաներից, դուշերից, բժշկական մարմնամարզութիւնից—կին հիւանդների մասաժ, որի համար ընդունելութեան ժամերին ներկայ են լինում կին և տղամարդ մասաժիստներ.—մասսաժիստ ԽՈՍՐՕՎԵԱՆՑ և կին մասսաժիստ ԿՐԱԵՎՍԿԱՅԱ։

(№ 71) 18—30

ԵՐԵՒԱՆԻ ԹԵՄԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԻ համար հարկաւոր է մի բնագէտ կամ մաթեմատիկոս ՈՒՍՈՒՑԻՉ 25 դասով, 1000 ր. ռոճիկով։ Ցանկացողները թող հեռագրով դիմեն մեզ։

Տեսուչ Թեմական դպրոցի՝
Տիգրան Յովհաննիսեան

(№ 110) 2—3

ԹԻՖԼԻՍԻ ԱՅԳԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆԻ

վարչութիւնը պատիւ ունի յայտնել հասարակութեան, որ նորեկ աշակերտներ ընդունելու համար քննութիւնները նշանակված են առաջիկայ հոկտեմբեր ամսի 16-ին, իսկ խնդիրքներ ընդունվում են մինչև նոյն ամսի 14-ը։ (№ 109) 3—3

ԲԻԵՐՆՍՏԻԵՐՆԷ-ԲԻԵՐՆՍՕՆԻ

„ՄԻԱԿՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲԱԶՄԱԿՆՈՒԹԻՒՆ“

աշխատութեան հայերէն թարգմանութեան ցանկացողները թող դիմեն՝ ШУША книжный магазинъ Теръ-Саакянца.

ԳԻՆՆ Է 15 ԿՕՊ.

կարելի է ստանալ վերադիր վճարով։
(№ 91) 4—4

Ա Զ Դ

Հանգուցեալ ուսուցիչ Ալէքսանդր Արարատեանցի այրին՝ Շուշանիկ Արարատեանցը, ցանկալով յանձնել երկրորդ տպագրութեան իր ամուսնու „ԵՐԿՈՒ ԹՈՒՄԲ“ աշխատութիւնը ի նպաստ հանգուցեալի զաւակների, դիմում է հայ հասարակութեան օժանդակութեանը։ Հասցէն՝ Тифлисъ Фомин. ул. д. Давришова № 15։

Բաժանորդագինն է իւրաքանչիւր օրինակի համար 20 կօպ.

(№ 89) 5—5

ԲԺՇԿԱՊԵՏ Վ. ԱՐԾՐՈՒՆԻ

տեղափոխվել է Գօլօվինսկի պրօսպէկտ, № 28, տուն Ադամեանի։

Երեխաների, ներքին և կոկորդի հիւանդութիւններ. երեկոյեան 5—7 ժամը։

(№ 103) 5—10

ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ ԵՆ ՀԵՏԵՒԵԱԼ ԳՐՔԵՐԸ
ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՀՈՒՍ—10 հատը 50 կ.
ԵԱՆԿՕ ԵՐԱԺԻՇՏԸ—10 „ 20 կ.

Դիմել կարելի է՝ Տէր-Մէքայէլեանցին Тифлисъ, Большая Кривая № 3.

(№ 89) 6—6

Վաճառվում են
Լեոն Սարգսեանցի
„ԱՅՑ ԹԻՒՐՔԱՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ“
Գինը 60 կօպ.
„ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԸ“
Գինը 20 կօպ.
Սարգիս Սարգսեանցի
„ԱԳՈՒԼԵՑՈՑ ԲԱՐԲԱՌԸ“
Գինը 2 րուբլի։

կարելի է ստանալ Թիֆլիսի կենտրօնական գրավաճառանոցում։ (№ 94) 3—10

Օգոստոսի վերջին լոյս պիտի տեսնէ հանգուցեալ ԱՌԱՔԵԼ ԲԱՀԱԹՐԵԱՆԻ

„ԱՌԱՋԻՆ ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆԸ“

խնդրում եմ այն անձանց, որոնց մօտ գտնվում են հանգուցեալի „բառերի ցուցակը“ և „Այբենարանը“ գրքոյկները, ուղարկել ինձ՝ անմիջապէս տպագրութեան յանձնելու։

„Ընթերցարանը“ ապսպրողները կարող են դիմել այս հասցէով՝ Шуша, книжный магазинъ Баграта Теръ-Саакянъ.

(№ 97) 4—4

Հոկտեմբերի վերջին լոյս կը տեսնի

ՀԱՅԵՐԷՆ ՊԱՏԻ ՕՐԱՑՈՅՑ
(ութերորդ տարի)

ԱՌԱՋԻՆ ՏԵՍԱԿԸ, ժամանակագրութեամբ, արժէ 60 կօպէկ։

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԵՍԱԿԸ, փոքրադիր, արժէ 30 կօպ.։
Գումարով գնողին զեղչ է լինում։
Գիտ. քահ. Ադամեան

(№ 108) 3—3

ԲԺՇԿԱՊԵՏ

Ե. Ս. ՖՐԱՆՑԻՈՒՍ

տեղափոխվեց Վելիամինօվսկայա փողոցը տ. № 14. Քաղաքային Դումայի հանդէպ։

ԱԿԱՆՋԻ, ՔԹԻ և ԿՈԿՈՐԴԻ հիւանդութիւններ ունեցող հիւանդների ընդունելութիւնը տեղի է ունենում 5—7 ժամ երեկոյեան։

(№ 106) 5—20

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ՀԱՅՈՑ ՀՈԳԵՒՈՐ ԴՊՐՈՑԻ հոգաբարձութիւնը ցանկանում է ձեռք բերել քաղաքում 2000 քառակուսի սաժէնից ոչ պակաս գետին' ուր կառուցանելու է ՆՈՐ ՇԷՆՔ ԴՊՐՈՑԻ ՀԱՄԱՐ:

Յայտարարութիւն տալու օրից 2 եօթնեակի ընթացքում հոգաբարձութեան դիւանատունը, ամենայն օր, ցերեկվայ 10—2 ժամը կընդունի առաջարկութիւններ պարզպիսի գետնի մասին:
(№ 109) 3—3

ԿՐԱԿԻ ԴԷՄ ՓՈԽԱԴԱՐՁ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ԹԻՖԼԻՍԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

Ապահովագրում է ամէն տեսակ շինութիւններ Թիֆլիս քաղաքի մէջ

ՏԷԼԷՖՕՆ № 288

Վարչութիւնը գտնվում է քաղաքային տանը, Երեւանեան հրապարակի վրա, և բաց է առաւօտեան 9 ժամից մինչև $2^1/_2$-ը կէս օրից յետոյ:

Մուտքը Վէլիամինօվսկայա փողոցից, քաղաքային դումայի պօդեզդով:
(№ 90) (Հ.) 7—20

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԿՈՒՐՍԵՐ

ԵՐԿՈՒ ՍԵՌԻ ԱՆՁԱՆՑ ՀԱՄԱՐ

ՏԱՍՆՁՈՐՍԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Առևտրական կուրսերի նպատակն է՝ մասնագիտական առևտրական կրթութիւն տալ երկու սեռի անձանց և պատրաստել գործնական ճանապարհով հմուտ հաշուապահներ: Աւարտողները ստանում են ատտեստատներ:

Աւանդելի առարկայք սրանք են՝ 1) Առևտրական Տնտեսութիւն, 2) Առևտրական Թուաբանութիւն, 3) Հաշուապահութիւն (պարզ, կրկնակի և բանկային), 4) Թուաբանութիւն համրիչի վրա, 5) Առևտրական Թղթակցութիւն, 6) Առևտրական և մուրհակի կանոնադրութիւն և 7) գեղագրութիւն, վատ ձեռքի ուղղելը:

Ուսումը սկսվելու է սեպտեմբերի 15-ից: Ընդունելութիւնը սեպտեմբերի 1-ից, ամենայն օր, առաւօտեան 10-ից մինչև 11-ը, և երեկոյեան 4-ից մինչև 8 ժամը, կուրսեր հիմնողի բնակարանում, Սօլօլակում, Ալէքսանդր Փրիդոնօվի տանը, № 9, Սերգիեվսկայա և Նագօրնայա փողոցների անկիւնում: Ծրագիրը և կանոնները կարելի է ստանալ ձրիապէս եղբ. Ծովիանօֆների բանկային գրասենեակում և կուրսեր հիմնողի բնակարանում: Օտարաքաղաքացիք դիմում են՝ Тифлисъ, С. П. Мануэльянцу.
(ա. ա.) № 62 21—25

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ

Հեղինակ Ձեռնարկի առևտրական և գործարանական հաշուապահութեան

ՈՒՍՈՒՑԱՆՈՒՄ Է ԵՒ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ Է

Երկու սեռի անձանց, 4 ամսվայ ընթացքում հաշուապահութիւն գործնականապէս, երաշխաւորելով, և եղած դէպքերում յանձն է առնում պաշտօնի առաջարկել:

ՊԱՐԱՊՄՈՒՆՔԻ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐՆ ԵՆ

Ա) Կրկնակի իտալական հաշուապահութիւն ըստ ամենայն առևտրական ճիւղերի, համդերձ նաւթային արդիւնաբերական և կերօսինի գործարանական հաշուետւութեան:

Բ) Առևտրական Թուաբանութիւն.

Գ) Առևտրական Նամակագրութիւն.

Դ) Գեղագրութիւն և ամենավատ ձեռքերի ուղղութիւն:

Պարապմունքները սկսվելու են սեպտեմբերի 15-ից ճաշից յետոյ և պարբերաբար շարունակվելու են իւրաքանչիւր ՉՈՐՍ ամսից յետոյ. իսկ կիրակի օրերը լինելու են առանձին գործնական պարապմունքներ:

Ցանկացողները թող դիմեն գրաւոր կամ անձամբ 4 ժամից մինչև 6 ժամ երեկոյեան, ՍՕԼՕԼԱԿ Ֆրէյլինեան փողոց, տուն Սուլխանօվի, № 13:

Վերոյիշեալ հաշուապահութեան ձեռնարկը ծախվում է ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ, Խիդդէկելի գրավաճառանոցում և հեղինակի մօտ, և Ռուսաստանի բոլոր յայտնի գրավաճառանոցներում: ԳԻՆՆ Է 3 ր. 50 կոպէկ:

Օտարաքաղաքացիները գիրքը գնելու համար կարող են դիմել հեղինակին, առանց պօստայի ծախս վճարելու:
(№ 86) (ա. ա.) 14—15

ԳՈՐԾԱՐԱՆ

Գ. ԵՒ Վ. ՄԱՐԳԱՐԵԱՆՆԵՐԻ

Տեօպլիծ բեադի, Ալէքսանդրօվսկայա լինիա, № 107—108

ՄՕՍԿՎԱՅՈՒՄ.

ՋԱՆԱԶԱՆ ՏԵՍԱԿ ՄԵՏԱՔՍԷ ԱՊՐԱՆՔՆԵՐԻ

Սադա և ծաղկաւոր մախմուր, պլիւշ, լենտ-դօտիկ, ճակատանոց, գլխի աղլուխ, բարձի երես, պլիւշի գորգ, և այլն:

ՊԱՀԵՍՏ ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ. Գանօվսկայա, № 31, Յ. Գ. Մարգարեանի մօտ:
(№ 79) 8—10

Ս. ԲԱՀԱԹՐԵԱՆ

«ՀՈՂԱՅԻՆ ԵՒ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԻՐԱՒՈՒՆՔԸ ՀԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ». Գինն է 40 կոպ.

» » » ՀԻՆ ՎՐԱՍՏԱՆՈՒՄ . . Գինն է 35 կոպ.

Դիմել Թիֆլիսի գրավաճառներին: (№ 74) (Ն.) 8—15

ՕԺԻՏԻ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՂՋԿԵՐԱՆՑ ՀԱՄԱՐ

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԵՒ ՊԱՀԵՍՏԻ ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽՆ է 23,000,000 րուբլի:
ընկերութեան տոկոսաբեր թղթերը պահվում են պետական բանկում:

Ծնողներին, խնամատարներին և առհասարակ այն անձանց, որոնք ցանկանում են ապահովացնել աղջկանց ապագան, „ՌՕՍՍԻԱ" ընկերութիւնը առաջարկում է ՕԺԻՏԻ (բաժինք) ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ:

Օրինակ, եթէ ցանկանում են երկու ամեայ աղջկայ համար ապահովացնել 5000 ՌՈՒԲԼԻ ՕԺԻՏ, այնպէս որ, 18 ՏԱՐԵԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ստանան այդ գումարը, (այսինքն 16 տարուց յետոյ), այն ժամանակ այդ տեսակ ապահովագրութեան համար ապահովագրողը „Ռօսսիա" ընկերութեանը պիտի վճարի ամեն 3 ամսից յետոյ 52 րուբլի:

Սոյնանման ապահովագրութիւններ կարելի է կայացնել նաև այն պայմանով, որ ապահովագրողին անմիջապէս վերադարձվին բոլոր իր վճարած տուրքերը (պրէմիաները,) եթէ միայն ապահովագրված երեխան վախճանվի պայմանաւորեալ ժամանակից առաջ:

1895 Թւի յունվարի 1-ին „ՌՕՍՍԻԱ" ընկերութեան մէջ ապահովագրված էին 31,701 անձինք 83,708,760 րուբլի դրամագլխով:

Տղայ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ համար ևս կարելի է ապահովացնել դրամագլուխ նոյն կերպով, ինչպէս աղջկանց, և այդ դրամագլուխը կը ստացվի իբրև թոշակ (պէնսիա) ԿՐԹՈՒԹԻՒՆԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿԵԼՈՒ համար, եթէ միայն ապահովագրած երեխան կապրի մինչ պայմանաւորեալ ժամանակամիջոցը:

Ապահովագրութեան մասին յայտարարութիւններն ընդունվում են և ամեն տեսակ տեղեկութիւններ հաղորդվում են վարչութեանը Ս. Պետերբուրգում (Большая Морская, սեփական տուն, № 37), Կովկասեան շրջանի համար ընկերութեան վարչութեան մէջ, որ գտնվում է՝

ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ, Սերգիեվսկայա փ. տ. № 6. (երկրորդ յարկում) և բոլոր գործակալութիւններում կայսրութեան բոլոր քաղաքներում:
(№ 71) (Շ.) 6—52

ԱՄԵՆԱՅԱՅՏՆԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐԻ

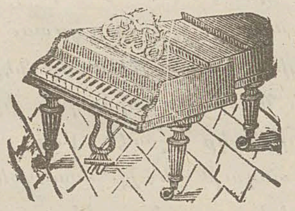

ՌՕԵԱՅԱԼՆԵՐ

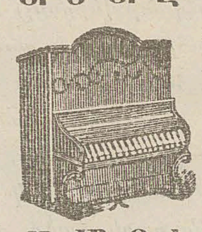

ԴԱՇՆԱՄՈՒՐՆԵՐ

ՖԻՍ-ՀԱՐՄՕՆԻՈՒՄՆԵՐ, ՋՈՒԹԱԿՆԵՐ: ԿԻԹԱՌՆԵՐ, ՖԼԷՅՏԵՐ, ԿԼԱՐՆԵՏՆԵՐ, ՋԱՅՆԱԽԱՉԵՐ, ԼԱՐԵՐ ԵՒ ԱՅԼՆ, ԵՒ ԱՅԼՆ:

Բոլոր տեսակ գործիքների համար գինը կարելի է վճարել մաս-մաս:

ՆՈՐ-ՊՐԷՅՍԿՈՒՐԱՆՏՆ ուղարկվում է ձրի:

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐԻ ԵՒ ՋԱՅՆԱԽԱՉԵՐԻ ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ-ԿԵՆՏՐՕՆԱԿԱՆ

ԴԷՊՕ

Բ. Մ. ՄԻՐԻՄԱՆԵԱՆԻ

Մատակարար կայսերական Երաժշտական Ընկերութեան

Музыкальное депо Б. М. Мириманіана, ТИФЛИСЪ,
Дворцовая ул., д. Т. Д. З. Банка.
(№ 35) 7—20

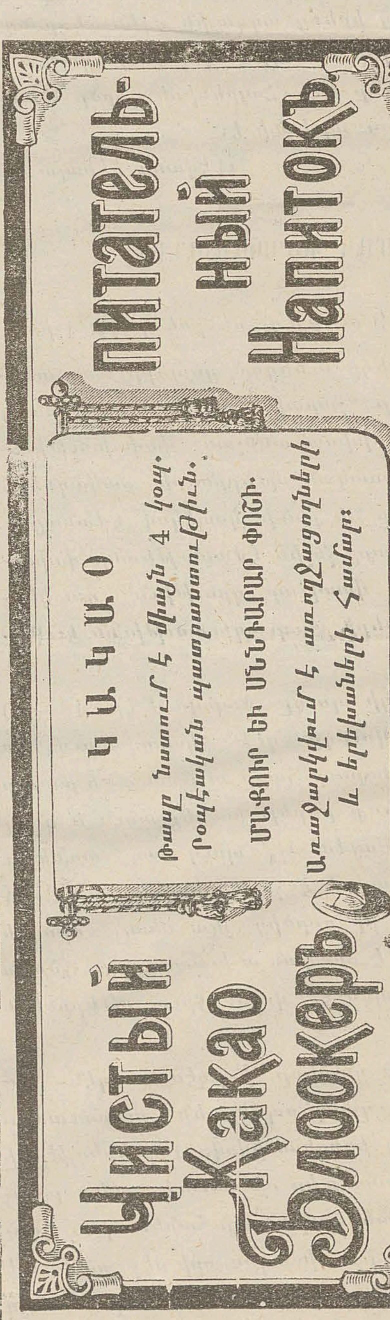

№ 120. 90 Թ. 35—50 (Ն)

„ՇԱՒԻՂԻ" ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻՑ

Թէհրանի „Շաւիղ" շաբաթաթերթի խմբագրութիւնը յայտնում է բոլոր հայ հեղինակներին և հրատարակիչներին, որ իրան ուղարկված գրքերի համար „Շաւիղը" կը յայտարարի և յանձն կառնի Պարսկաստանում տարածելու աշխատութիւնը: Գրքեր և հրատարակութիւններ պէտք է ուղարկել մի մի օրինակ խմբագրութեան: Խմբագրութեան հասցէն է. Rédaction „Chavigh" Téhéran (Perse) (№ 87) 3—5

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 27 Сентября 1895 г. Типографія Канцел. Главнонач. Гражданск. частью на Кавказѣ, Лорисъ-Меликовская ул., д. каз.